

KÖPER DU DET HÄR?

HÅLLBAR UTVECKLING GENOM MEDVETEN
KONSUMTION OCH RÄTTVIS HANDEL

© Fairtrade Sverige (uppdaterad 2016)
Grafisk form: PATRIK STHLM och Fairtrade Sverige
Foto: Kastenskov Henrik Fotoco sid 53. Kennet
Havgaard sid 47, 61, 64, 77, 94. Fairtrade France sid
84. José Manuel Gomez sid 17, 94. Linus Hallgren
sid 4, 11, 16, 34, 35, 36, 37, 82. Anders Nilsen sid 88.
Shutterstock sid 21, 36, 54, 70.

INNEHÅLL

LÄRARHANDLEDNING

Om "Köper du det här?"	
Inledning	
Hållbar utveckling	
Ett hållbart lärande	
Skolans mål och riktlinjer	
Tips på hur du använder övningarna	

OMVÄRLDSANALYS & DISKUSSION

Blir världen bättre?	14
Vilka nyheter tar vi till oss?	15
Hållbar utveckling i praktiken	16
Om förbättringarna i världen	17

GRUPPDISKUSSIONER

Varifrån kommer maten egentligen?	19
Diamanten	20
Vad behöver ett fattigt land?	22
Fairtrade-kriterierna	23
Ordpuskel om Fairtrade	24
Att importera frukt	25

ROLLSPEL & SIMULERING

Handelsspelet	32
Konsumtionssamhället - bra eller dåligt?	33
Bananens långa resa	35
Banana Split-spelet	40
Vem tycker vad?	45
Jeansen	49
Frågesport	53

VÄRDERINGSÖVNINGAR

Debatt	56
Dela kunskapen	57
Fyra hörn	58
Heta stolen	60
Oavslutade meningar	61
Skalan	62

FILMER & TIPS

Film om Fairtrade	64
Tips på filmer att jobba med	65

KREATIVITET

FN:s barnkonvention-charader	67
Skriva dikter	68
Gör en egen film	69
Teater	70
Forumteater	71

ENTREPRENÖRIELLT & EGET ENGAGEMANG

Vad kan jag göra?	73
Draknästet	74
Världscaféet	75
Globala hållbarhetsmålen – Agenda 2030	76
Morotsmobb & flash mob	77

UNDERSÖKANDE UPPGIFTER

Ska barn försörja eller plugga?	79
Fairtrade-märkningen	80
Världshandelns tidslinje	81
Undersöka företag	82
Agenda 21	83
Kakao - en mörk baksida	84
Produktmärkningar	85

ENERGIZERS & UPPVÄRMNING

Energi-övningar	87
Fokus-övningar	88
Isbrytar-övningar	89

TEXTER

Hållbar konsumtion	91
Kort om Fairtrade	93
Varför välja Fairtrade-märkt?	94
Fairtrade - så funkar det	95
Fairtrades strategi mot barnarbete	98

TIPS!

Använd materialet som inspiration och underlag till dina lektionsplaneringar. Flera av övningarna tar hela lektioner i anspråk medan andra är kortare och kan fungera som introducerande uppgifter med mera..

OM "KÖPER DU DET HÄR?"

Det här materialet innehåller ett stort antal elevaktiva övningar du kan välja mellan. Vissa övningar är mycket enkla och tar inte mycket tid i anspråk, andra är uppgifter som sträcker sig över flera lektionstillfällen och kräver viss förkunskap. En röd tråd i materialet är att på lustfyllda sätt skapa forum för diskussion och ge eleverna möjlighet att tänka kritiskt och ta egna etiska ställningstaganden kring de frågor som behandlas.

Det här materialet är anpassat till att vara ett stöd för att uppnå skolans mål i undervisningen om hållbar utveckling. Fokus ligger på vår konsumtion och vår möjlighet att förbättra förutsättningar ur ett globalt perspektiv. Materialet är anpassat för gymnasieskolan men en del av texterna och övningarna passar såväl vuxna som något yngre.

Köper du det här? innehåller även många övningar där graden av muntlig produktion och interaktion kan varieras utifrån elevernas språkkunskaper. Därför passar materialet även bra att använda i exempelvis kursen Svenska som andraspråk.

På vår hemsida hittar ni tips på hur ni kan engagera er lokalt för att göra skillnad globalt. Besök www.fairtrade.se

Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling Gy2011

INLEDNING

Detta material utgår från FN:s definition av hållbar utveckling och Gy2011. Innehållsmässigt består KÖPER DU DET HÄR? av elevaktiva övningar på olika teman som syftar till att skapa en verklighetsförankring av begreppet hållbar utveckling och att ge eleven möjlighet att själv ta egna ställningstaganden baserade på kunskap och egna erfarenheter. De olika övningarna ger dig möjlighet att arbeta med hållbar utveckling ur flera perspektiv samt ger ett stöd för entreprenöriellt lärande.

HÅLLBART LÄRANDE

Det här materialet ger eleverna möjlighet att få ökad förståelse för de tre dimensionerna ekonomisk, social och miljömässig utveckling utifrån olika perspektiv och infallsvinklar.¹ Övningarna stimulerar även till personligt engagemang och ger ökad kunskap om hållbar konsumtion.

ELEVER SOM UTVECKLAR ENGAGEMANG

[Studier visar att ungdomar som utvecklats sk handlingskompetens](#) för hållbar utveckling gör detta genom att dels ha upplevt en känsla av att vilja förändra något som är fel i världen och samtidigt uppleva att man besitter den kunskap som krävs för att göra denna förändring. En känsla av framtidstro är viktigt. Det innebär att man i rollen som pedagog måste ge eleven möjlighet till att både förstå sin omvärld såväl som att få tillfälle att reflektera över sin egen roll i den. Och inte minst att få verktyg för förändring.

KÖPER DU DET HÄR? är ett verktyg för att arbeta med detta. Övningarna kan ses som verktyg för att utveckla en vilja att aktivt engagera sig för att skapa hållbar utveckling. Dels sker detta genom omvärldsanalys och dels så får eleverna möjlighet att formulera egna etiska ställningstaganden.

METODERNA I MATERIALET

De metoder som används är främst elevaktiva övningar som syftar till att skapa forum för aktiva diskussioner och reflektion, de ger elever möjlighet att ta egna ställningstaganden och pröva olika åsikter.

¹ Begreppet hållbar utveckling och de tre dimensionerna ekonomisk, social och miljömässig utveckling beskrivs närmre i ett annat kapitel.

Många övningar bygger på upplevelsebaserade metoder vilket även ger möjlighet att tillgodose olika elevers behov och lärostilar.

TALA OM DEN POSITIVA UTVECKLINGEN

Många av övningarna du finner här är lustfyllda och flera övningar handlar om positiva förändringar i världen, något som ofta glöms bort. För att bli stärkt i sitt engagemang för en bättre värld är det viktigt att få veta att världen faktiskt utvecklas och på många sätt blir bättre, det kan annars vara svårt att känna att de val man gör spelar någon roll i ett större sammanhang.

SOCIALT ENTREPRENÖRSKAP I SKOLAN

Enligt läroplanerna ska entreprenörskap löpa som en röd tråd genom elevens hela utbildning. Det betyder att dina elever behöver få möta en lärandeform där de i samspel mellan skola och näringsliv får arbeta med verklighetsförankrade uppgifter. Det entreprenöriella lärandet kan ses som en lärandeform där dina elevers förmågor utvecklas genom utmaningar som ligger utanför skolans verksamhet. Socialt entreprenörskap handlar om entreprenöriellt arbete som även ger nytta för individer och samhälle, lokalt och globalt. Att arbeta med socialt entreprenörskap går även i linje med läroplanens mål för hållbar utveckling. Det här materialet ger dig möjlighet att låta elever utveckla eget engagemang och stimuleras till motivation.

HÅLLBAR UTVECKLING

Om dina elever inte är särskilt bekanta med begreppet hållbar utveckling kan det vara bra att berätta att hållbarhet i över 20 år har varit en övergripande princip i FN:s arbete. Det innebär att man på flera olika fronter, såväl ekologiskt och socialt som ekonomiskt, eftersträvar en utveckling som tillgodoser dagens behov - utan att äventyra kommande generationers. När man talar om hållbar utveckling brukar man hänvisa till några centrala internationella policydokument som nämns nedan.

RAPPORTER OM HÅLLBAR UTVECKLING

I den sk Brundtlandrapporten (1987) beskrevs begreppet hållbar utveckling som en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina. Begreppet står sig än idag, även om konkreta handlingsplaner har antagits sedan dess.

Begreppet hållbar utveckling utvecklades till en handlingsplan under FN:s miljökonferens i Rio 1992, Agenda 21 - ett handlingsprogram för det tjugoförsta århundradet. Där konstaterades att det krävs en samordnad utveckling av miljö, ekonomi och samhälle för att det ska kunna vara en hållbar utveckling. Vidare beskrev man att arbetet med Agenda 21 ska ske så nära allmänheten som möjligt, man beslutade även att utbildning spelar en avgörande roll för att främja en hållbar utveckling och förbättra människors förmåga att lösa miljö- och resursproblemen. Alla svenska kommuner har en egen lokal Agenda 21.

I september 2015 antog FN:s generalförsamling 17 globala mål för hållbar utveckling (Sustainable Development Goals) med syfte att till 2030 utrota den extrema fattigdom, minska ojämlikheter och orättvisor samt att lösa klimatkrisen. Varje mål har flera mätbara delmål och av de totalt 169 olika delmålen berör nästan samtliga livsmedel och jordbruk i någon form.

VAD MENAS MED EN EKOLOGISK, SOCIAL OCH EKONOMISK UTVECKLING?

När man talar om en ekologisk eller miljömässig utveckling så handlar det bland annat om att jordens atmosfär, vattnets kretslopp och den biologiska

mångfalden måste bevaras för kommande generationer. Ekonomisk utveckling handlar om att utvecklingen ska leda till förbättrad levnadsstandard för kommande generationer. Samhällen och individer gynnas och handel sker genom ömsesidigt beroende. Den ekonomiska utvecklingen måste ske utan negativa konsekvenser för den sociala och miljömässiga utvecklingen. En social utveckling leder till ett stabilt samhälle där mänskliga behov tillgodoses och samhällliga värderingar som bygger på mänskliga rättigheter.

ATT KONSUMERA HÅLLBART

Vi står inför utmaningen att styra vår konsumtion till en hållbar konsumtion. Att konsumera hållbart när man köper en vara eller tjänst innebär att visa omsorg om konsekvenserna som ens köp får för miljön, ekonomin och sociala förhållanden, både lokalt och globalt. För att vi och kommande generationer ska kunna göra dessa medvetna val krävs både kunskap och verktyg för detta.

FAIRTRADE OCH HÅLLBAR UTVECKLING

Fairtrade-kriterierna syftar till att skapa ekonomisk, miljömässig och social utveckling för odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom vilket går helt i linje med det som slås fast i Brundtlandrapporten, Agenda 21 och Agenda 2030. Produktmärkningen Fairtrade är ett enkelt konsumentverktyg för hållbar konsumtion och benämns ibland även som en oberoende certifiering.

ETT HÅLLBART LÄRANDE

Vårt utbildningssystem har till uppgift att förbereda eleverna för framtiden. Det innebär att alla elever behöver tid och förutsättningar att reflektera över vilken värld de verkligen vill leva i. Du som lärare kan därför använda dig av begreppet "framtid" som ett förhållningssätt. Hållbarhet och framtid är två begrepp som hör ihop, och vad ett lärande för hållbarhet innebär i praktiken för den enskilde pedagogen ges förslag på här.

ETT GENOMSYRANDE PERSPEKTIV I UNDERVISNINGEN

Ett hållbart lärande leder till att den enskilde eleven får verktyg för att göra medvetna val. Hållbar utveckling ska inte undervisas som ett enskilt ämne utan ska ses som ett perspektiv som genomsyrar all undervisning. Lärandet ska med andra ord ske genom den redan existerande undervisningen, det handlar mer om vad som betonas. Och hur.

EXEMPEL PÅ UNDERVISNING FÖR HÅLLBARHET

Lärandet bör karaktäriseras av delaktighet och inflytande, ämnesövergripande samarbeten, olika pedagogiska metoder och ett kritiskt förhållningssätt. Exempelvis sker detta genom att låta eleven:

- få fundera över sin egen roll i det som undervisas
- göra egna ställningstaganden
- stanna upp och sätta kunskap i ett större sammanhang
- göra kopplingar mellan lokalsamhället och ett globalt perspektiv kring det som undervisas
- förstå orsak och verkan
- få överblick av en historisk utveckling inom området som behandlas i undervisningen
- se de förbättringar som sker i världen
- få verktyg för förändring
- känna en framtidstro
- känna sig kompetent att utföra handlingar som gör verkan, både lokalt och globalt
- arbeta ämnesövergripande.

DU SOM LÄRARE HAR INTE SVAREN!

Det är inte tänkt att du som enskild lärare ska leverera färdiga lösningar på samhällsproblem för eleverna. Det är heller inte din uppgift att förordna en bestämd

samhällsutveckling. Istället ska undervisningen syfta till att ge eleven ökad förståelse för miljömässig, ekonomisk och social problematik och kunna sätta detta i sammanhang där eleven förstår sin egen roll.

SKOLVERKET OM HÅLLBART LÄRANDE

I Skolverkets skrift Hållbar utveckling i praktiken har ett övergripande mål formulerats som säger att eleverna efter genomgången utbildning ska ha en förmåga att kritiskt överväga olika alternativ och en vilja att aktivt delta i den demokratiska debatten om samhällets hållbara utveckling. Att aktivt delta i den demokratiska debatten beskrivs som ett engagemang i alla val som rör en medborgare som exempelvis konsumtionen, val av transport osv.

POLITISKA BESLUT FÖR HÅLLBART LÄRANDE

En rad nationella och internationella dokument ger mandat och stöd åt globala hållbarhetsfrågor i skolan. Den nyligen antagna Agenda 2030 och dess 17 Globala Mål för hållbar utveckling kommer att sätta prioriteringsordningen för den globala utvecklingen under de kommande 15 åren. Mål 4 berör "God utbildning för alla" och ska senast 2030 säkerställa att alla barn och ungdomar i skolan får de kunskaper och färdigheter som behövs för att genom en hållbar livsstil främja global hållbar utveckling:

- mänskliga rättigheter
- jämställdhet
- främjande av fred och icke-våld
- globalt medborgarskap
- kulturell mångfald.

SKOLANS MÅL OCH RIKTLINJER

MATERIALETS FÖRANKRING I GY2011

Det här materialet är förankrat i Gy2011 genom de beröringspunkter som finns i läroplanen som rör hållbar utveckling. Nedan ser du exempel på delar av Gy2011 som fokuserar på hållbar utveckling och de mål som materialet möter upp mot.

Med utgångspunkt från skolans värdegrund, mål och riktlinjer samt ämnesspecifika områden i examensmål och ämnesplaner ska elever lära om hållbar utveckling; såväl ekologiska, ekonomiska som sociala frågor.

UR SKOLANS VÄRDEGRUND OCH UPPGIFTER

Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i utbildningen. Därför ska undervisningen i olika ämnen behandla detta perspektiv och ge en grund för och främja elevernas förmåga till personliga ställningstaganden.

Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Ett internationellt perspektiv är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet.

UR ÖVERGRIPANDE MÅL OCH RIKTLINJER

Det är skolans ansvar att varje elev:

- Har kunskaper om internationell samverkan och globala samband och kan bedöma skeenden ur svenskt, nordiskt, europeiskt och globalt perspektiv
- Har kunskaper om de mänskliga rättigheterna
- Kan observera och analysera människans samspel med sin omvärld utifrån perspektivet hållbar utveckling

Skolans mål är att varje elev:

- Kan göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter

och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter

- Visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv
- Kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen

DETTA MATERIAL MÖTER UPP MÅLEN

Det här materialet möter upp nämnda mål och riktlinjer i enlighet med skolans värdegrund och uppgifter enligt följande:

Att arbeta med KÖPER DU DET HÄR?:

- Ger elever ökad förståelse för globala samband
- Ger elever ökade kunskaper om de mänskliga rättigheterna
- Ger elever ökad förmåga att kunna observera och analysera människans samspel med sin omvärld utifrån perspektivet hållbar utveckling
- Ger elever möjlighet att göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter, grundläggande demokratiska värderingar och personliga erfarenheter
- Ger elever möjligheter att utveckla ökad respekt och omsorg för såväl närmiljö som miljön i ett vidare perspektiv.
- Ger elever möjlighet att leva sig in i andra människors situation för att kunna utveckla en vilja att handla med andras bästa för ögonen

EXAMENSMÅL SOM RÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Internationella programkontoret är en statlig myndighet som arbetar för att höja kvaliteten inom

TIPS!

I både gymnasiegemensamma och enskilda ämnesplaner kan detta material användas gällande hållbar utveckling, konsumtion, etik och globala perspektiv. Läs mer på www.skolverket.se

utbildningsområdet. I sin skrift *Lärande för hållbar utveckling i styrdokument för förskola och skola* sammanfattar de några utdrag ur examensmål för Gy2011 som rör hållbar utveckling enligt följande:

Ekonomiprogrammet

Utbildningen ska ge elever kunskaper om villkor för hållbar utveckling, såväl ur miljösynpunkt som ekonomiskt och socialt samt om företagets roll lokalt, regionalt, nationellt och globalt.

Barn- och fritidsprogrammet

Verksamheternas betoning på arbete med människor gör att ett etiskt förhållningssätt ska vara centralt i utbildningen. Kunskaper om grundläggande demokratiska värden och internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter är viktiga i de verksamheter som utbildningen förbereder för.

Handels- och administrationsprogrammet

Inom yrkesområdet ska eleverna även kunna diskutera och reflektera kring miljöaspekter och företagets roll i samhället.

Hotell- och turismprogrammet

Utbildningen ska ge kunskaper om branschen, bland annat om påverkan på miljön, både nationellt och internationellt. Eleverna ska också ges möjligheter att diskutera och reflektera kring sociala och kulturella frågor.

Naturbruksprogrammet

Utbildningen ska utveckla elevernas kunskaper om och färdigheter i att bruka naturen för att främja håll-

bar utveckling och vårda ekosystemen, såväl lokalt som globalt. Utbildningen ska ge eleverna möjlighet att ta ställning i etiska frågor och kunna omsätta sina ställningstaganden i praktisk handling.

Restaurang- och livsmedelsprogrammet

Utbildningen ska öka elevernas miljömedvetenhet och utveckla deras förmåga att omsätta kunskaper om miljö, ekologi och resursanvändning i praktisk handling. Eleverna ska ges möjligheter att förstå hur effektiv energianvändning leder till en hållbar utveckling.

Naturvetenskapsprogrammet

Utbildningen ska ge förståelse av hur naturvetenskap och samhällsutveckling ömsesidigt har påverkat och påverkar varandra och särskilt belysa naturvetenskapens roll i frågor om hållbar utveckling.

Samhällsvetenskapsprogrammet

Utbildningen ska behandla frågor om bland annat demokrati, kommunikation, etik, genus och miljö. Utbildningen ska även ge eleverna förståelse för hur olika faktorer påverkar möjligheterna att bygga ett hållbart samhälle. Utbildningen ska också behandla makt ur ekonomiska, sociala och politiska aspekter. I detta ingår studier av faktorer som kan påverka och förklara det som sker i samhället alltifrån den lokala till den globala nivån.

SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

CENTRALA INNEHÅLL OCH MÅL I GY2011 SOM MATERIALET BERÖR

Köper du det här? är förankrat i Gy2011 genom de beröringspunkter som finns i läroplanen som rör hållbar utveckling. Nedan ser du även vilka mål och centrala innehåll i kursen Svenska som andraspråk som materialet möter upp.

UR SKOLANS VÄRDEGRUND OCH UPPGIFTER

Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i utbildningen. Därför ska undervisningen i olika ämnen behandla detta perspektiv och ge en grund för och främja elevernas förmåga till personliga ställningstaganden.

Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Ett internationellt perspektiv är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet.

UR ÖVERGRIPANDE MÅL OCH RIKTLINJER

Det är skolans ansvar att varje elev:

- Har kunskaper om internationell samverkan och globala samband och kan bedöma skeenden ur svenskt, nordiskt, europeiskt och globalt perspektiv
- Har kunskaper om de mänskliga rättigheterna
- Kan observera och analysera människans samspel med sin omvärld utifrån perspektivet hållbar utveckling

Skolans mål är att varje elev:

- Kan göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter
- Visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv
- Kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen

SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Ämnet svenska som andraspråk ger elever med annat modersmål än svenska möjlighet att utveckla sin kommunikativa språkförmåga. Undervisningen i ämnet svenska som andraspråk ska ge eleverna förutsättningar att utveckla förmåga att kommunicera i tal och skrift och anpassa språket till ämne, syfte, situation och mottagare.

Svenska som andraspråk 1

Centrala innehåll som materialet möter upp:

- Muntliga presentationer och muntligt berättande för olika mottagare. Strategier för att förstå och göra sig förstådd i samtal och diskussioner. Deltagande i samtal och diskussioner, där språk, innehåll och disposition anpassats till ämne, syfte, situation och mottagare, och där argument används för att tydliggöra egna åsikter och bemöta andras argument.
- Skriftlig framställning av texter för kommunikation och reflektion. Strategier för att skriva olika typer av texter som är anpassade efter ämne, syfte, situation och mottagare. Textupbyggnad, textmönster och språkliga drag i framför allt berättande, beskrivande och argumenterande texter. Referat- och citatteknik samt hänvisningar till olika källor.

Svenska som andraspråk 2

Centrala innehåll som materialet möter upp:

- Muntliga utredande och argumenterande presentationer i och inför en grupp. Strategier för att förstå och göra sig förstådd i samtal, diskussioner och presentationer. Deltagande i samtal och diskussioner, där språk, innehåll och disposition anpassats till syfte och mottagare, och där argument används för att

tydliggöra egna åsikter och bemöta andras argument.

- Skriftlig framställning av utredande och argumenterande texter. Strategier för att skriva olika typer av texter som är anpassade efter ämne, syfte, mottagare. Textuppbyggnad, textmönster och språkliga drag i framför allt utredande och argumenterande texter. Referat- och citatteknik samt hänvisningar till olika källor.
- Svenska språkets ordförråd och struktur i olika kommunikationssituationer.
- Läsning av och samtal om texter som används i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

Svenska som andraspråk 3

Centrala innehåll som materialet möter upp:

- Muntlig framställning av utredande och argumenterande slag för olika mottagare. Strategier för att förstå och göra sig förstådd i samtal, diskussioner, debatter och föredrag. Faktorer som gör en muntlig presentation intressant och övertygande och hur presentationstekniska hjälpmedel kan användas för att stödja och förbättra en muntlig presentation. Deltagande i samtal och diskussioner, där språk, innehåll och disposition anpassats till syfte och mottagare, och där argument används för att tydliggöra egna åsikter och bemöta andras argument. Disposition, språkliga drag och retoriska grepp i olika typer av muntlig framställning.
- Skriftlig framställning av utredande och argumenterande texter av vetenskaplig karaktär. Strategier för att skriva olika typer av texter som är anpassade efter ämne, syfte, situation och mottagare. Textuppbyggnad, textmönster och språkliga drag. Referat-

och citatteknik samt grundläggande kunskaper i källkritik.

- Svenska språkets ordförråd och struktur i olika kommunikationssituationer.
- Läsning av och samtal om texter av olika slag, med tonvikt på att strukturera, referera, värdera och kritiskt granska större textmängder, samt diskutera dispositionen, språket och stilen i texter av vetenskaplig karaktär.
- Läsning av och samtal om skönlitteratur författad av såväl kvinnor som män från olika kulturer och tider, med tonvikt på att sammanfatta, tolka, värdera och referera till texterna.
- Språklig variation och språkanvändning, med tonvikt på hur kön, social bakgrund och kulturell tillhörighet påverkar människors sätt att tala och skriva och hur språket kan användas för att uttrycka maktförhållanden. Skillnader mellan majoritetssamhällets och minoriteternas språkbruk.
- Reflektion över språkinläring, med tonvikt på att utveckla strategier för fortsatt lärande.

TIPS PÅ HUR DU ANVÄNDER ÖVNINGARNA

Alla övningarna i detta material är enkla att göra och de flesta går att använda under en 60-minuterslektion. Övningarna och spelen ger eleverna möjlighet att ta ställning i olika frågor, argumentera och pröva sina egna och andras åsikter. Det är fritt för dig som pedagog att välja vilka övningar och uppgifter du vill använda dig av och arbeta med, beroende på vad som passar dig och dina elever. Du finner även några texter som kan fungera som bakgrundsinformation för dig som pedagog, eller som texter att dela ut till eleverna.

FÖRBEREDELSE

Läs igenom hela övningen eller spelet innan genomförandet, du behöver inte memorera text och fakta, det löser sig under övningen gång. Berätta helst inte för eleverna vad övningen har för handling och syfte. Det innebär att eleverna inte behöver fundera på om de gör rätt/fel och inte heller under övningens gång behöva fundera på frågeställningar som besvaras i efterdiskussionen.

GENOMFÖRANDE

I regler kan det vara bra att du inte deltar i övningarna, utan ger instruktioner och stöttar när det behövs. Om du får frågor av någon elev kan det vara bra att avgöra om det är en fråga som du behöver svara på direkt, eller om det kan finnas en fördel med att prata om den funderingen efter övningen.

Tänk på att bara för att en elev inte pratar mycket under en övning innebär det inte att eleven inte tar del av upplevelsen. En elev som betraktar händelsen kan lära sig lika mycket som en som deltar aktivt, det är ändå efterdiskussionen som är av största vikt.

EFTERDISKUSSION

I efterdiskussionen sker större delen av lärandet. Som lärare sköter du sannolikt efterdiskussioner intuitivt men det kan vara bra att renodla vad som kännetecknar en bra efterdiskussion. Genom en väl genomförd efterdiskussion kan gruppen använda sina erfarenheter under övningen och lyfta dessa till ett bredare perspektiv. De olika delarna av efterdiskussionen behöver inte ske i den ordning som beskrivs här, kanske rör sig samtalet med eleverna fritt mellan de olika delarna.

Reflekterande

Efterdiskussionen börjar med reflektion, vilket handlar om att låta eleverna sammanfatta sin upplevelse. Förslag på reflekterande frågor:

- Vad tyckte du om övningen/spelet?
- Vad var svårt?
- Hände något som du tyckte var intressant eller spännande?

Tolkande

Här skall eleverna få möjlighet att problematisera och se möjlighet till alternativa utgångar.

Förslag på tolkande frågor:

- Var det något som du tycker borde ha gjorts annorlunda? Varför? Hur då?
- Skulle du ha svarat annorlunda på frågorna ifall du hade varit ensam? Varför?

Generaliserande

I generaliseringsfasen lyfts elevernas reflektioner och upplevelser av spelet till ett större perspektiv. Här kan ni diskutera och dra paralleller med historiska händelser, aktuella politiska frågor och nyhetsbevakning. I vissa fall, men inte alla, kan du använda händelserna under övningen eller spelet som metafor för verkliga händelser och företeelser.

Förslag på generaliserande frågor:

- Vad tror du att det här spelet/övningen handlar om? Kan man lära sig något?
- På vilket sätt skiljer sig det ni gjorde under övningen/spelet från liknande saker i verkligheten?
- På vilket sätt är de lika?

OMVÄRLDSANALYS & DISKUSSION

I följande avsnitt finner du övningar där eleverna får möjlighet att reflektera över sin värdsbild genom nyhetsrapporteringar, vad de känner till om de förbättringar som sker i världen mm.

BLIR VÄRLDEN BÄTTRE?

SANT ELLER FALSKT - OM FÖRBÄTTRINGAR I VÄRLDEN

Vår världsbild är starkt präglad av vad vi fått för intryck genom skolåren, inte minst genom bilder. Vad tänker vi på när vi hör ord som Afrika? Det är viktigt att unga människor inte enbart matas med eländesbeskrivningar, de måste även få lära sig om den positiva utveckling som faktiskt sker i världen. Känner man inte till den är det svårt att uppleva framtidstro.

Syfte: Att belysa de förbättringar som sker i världen. Att synliggöra vanliga felaktiga uppfattningar om länder med utbredd fattigdom. Att diskutera vår världsbild.

Gör så här: Sätt upp två stora papper på väggarna på var sin sida om rummet. Skriv Sant på den ena lappen och Falskt på den andre.

Eleverna står mitt i rummet och du läser upp ett påstående som varje enskild elev får fundera på, tyst för sig själv, och sedan gå till den vägg som eleven tror har rätt svar, dvs som ditt påstående är sant eller falskt.

Be någon elev ur sant-gruppen och ur falskt-gruppen att berätta hur denne tänkt. Berätta sedan det rätta svaret.

FÖRSLAG PÅ PÅSTÄENDEN

- **Medellivslängden i världen är i dag 70 år**
Sant, det är en ökning med 20 år sedan 60-talet.
- **1990 levde 38 % av världens befolkning i extrem fattigdom. I dag är det 50 %**
Falskt, i dag lever tio procent i extrem fattigdom (1,90 dollar per dag).
- **Singapore har lägre barnadödlighet än Sverige**
Sant, Singapores barnadödlighet är 0,27 % och Sveriges 0,3 %.
- **Världens militärutgifter är 1 800 miljarder dollar**
Sant, det är 13 gånger mer än vad som spenderas på bistånd.

UNDP - FN:S GLOBALA UTVECKLINGSPROGRAM

Mer material om världens utveckling hittar du på www.globalamalen.se. Där kan du även beställa boken "Blir världen bättre?" där utvecklingsproblem förklaras på ett enkelt sätt.

TIPS!

Du har väl inte missat Hans Roslings mycket uppskattade och underhållande föreläsningar? Du hittar föreläsningarna bland annat på www.ted.com och kan därifrån streamas för att visas i klassrummet.

VILKA NYHETER TAR VI TILL OSS?

VAD LÄR VI OSS GENOM NYHETSRAPPORTERINGAR?

Varje dag tar vi del av nyheter, många gånger utan att kritiskt granska vad vi tar del av. Än mindre stannar vi upp och frågar oss hur nyheterna påverkar vår världsbild. Det här är en övning som visar eleverna hur industriländer och länder med utbredd fattigdom skildras i massmedia.

Syfte: Att ge eleverna träning i kritiskt tänkande, analys och möjlighet att diskutera hur massmedia skildrar olika delar av världen.

Gör så här: Förbered med dagstidningar, veckotidningar, färgpennor, A4-papper samt ett stort blädderblockspapper för varje del av världen som finns beskriven nedanför.

Steg 1: Dela in eleverna i små grupper om tre eller fyra elever i varje grupp. Varje grupp tilldelas en av följande delar av världen:

- Afrika
- Latinamerika
- Mellanöstern
- Nordamerika
- Ryssland
- Sydostasien och Australien
- Södra Asien
- Västeuropa
- Östeuropa

Låt grupperna leta igenom de tidningar du har med dig och samla nyheter som handlar om det område som gruppen har fått.

Steg 2: Elevena klipper ut artiklarna de hittar och klistrar upp dessa på deras blädderblockspapper. Elevena skriver även några sammanfattande ord intill varje artikel som beskriver vad den handlar om.

Steg 3: Elevena sätter upp sina papper på väggarna och sedan får alla elever gå runt och titta på varandras papper.

Steg 4: I helklass diskuterar ni vilka ämnen som domineras i nyhetsrapporteringen från de olika delarna av världen.

FÖRSLAG PÅ FRÅGOR TILL EFTERDISKUSSION

- Vilka regioner har flest nyheter? Vilka får minst utrymme? Vad beror skillnaden på?
- Finns någon skillnad av vilka typer av nyheter som kommer från de olika delarna av världen?
- Vilken bild av länder med utbredd fattigdom förmedlas?
- Förmedlas positiva eller negativa bilder av de olika delarna av världen, finns någon skillnad?
- Kan nyhetsrapporteringen ge oss en bra bild av hur det är att leva i de olika delarna av världen?
- Hur påverkas vår syn på omvärlden av det vi tar del av genom nyheter?
- Vad tror du andra länder får för nyheter om Sverige?

HÅLLBAR UTVECKLING I PRAKTIKEN

OM DE TRE DIMENSIONERNA FÖR EN HÅLLBAR UTVECKLING

Social utveckling, miljömässig utveckling, ekonomisk utveckling. Det är tre begrepp som ofta upprepas när man talar om hållbar utveckling och konsumtion. Men vad innebär det i vår vardag? Och vad innebär det egentligen att man "konsumerar"? Här är en övning som ger eleverna möjlighet att ringa in kopplingen mellan dessa begrepp.

Syfte: Att belysa kopplingen mellan den egna livsstilen och begreppet hållbar utveckling. Att ge ökad förståelse för begreppet konsumtion.

Gör så här: Dela ut ett A3-papper och färgpennor till varje elev. Eleverna ska rita sig själva och sitt liv på pappret som sedan ska fungera som underlag för att titta på sin egen konsumtion och livsstil. Sätt gärna på lite lugn musik, det markerar att det inte är någon brådska med kommande uppgift och skapar en bra stämning. Instruera sedan eleverna följande:

- Rita dig själv på mitten av pappret, ungefär lika stor som en handflata.
- Rita/skriv någonstans på pappret ditt favoritplagg, exempelvis dina favoritjeans.
- Rita/skriv de ägodelar som du tycker mest om, exempelvis mobiltelefon, favoritbok, slalomskidor.
- Rita/skriv de maträtter som du äter flest gånger per månad, exempelvis köttfärssås och spagetti, falafel, smörgås.
- Rita/skriv flera av de saker du minns att du köpt den senaste veckan, exempelvis tuggummi, mineralvatten, en app, frukt, kläder.
- Rita/skriv de färdmedel du använder under en vanlig vecka, exempelvis buss, bil, cykel.
- Rita/skriv några saker du använder som inte ännu finns med på pappret, exempelvis elektricitet, vatten.

Låt gärna eleverna se på varandras kartläggning av konsumtionen. Prata om begreppet "konsumtion", vad innebär det?

Därefter ger du eleverna i uppgift att ringa in allt de ritat/skrivit på sitt papper där de tror det vore enkelt att välja mer hållbara alternativ. Antingen gällande social utveckling, miljömässig utveckling eller ekonomisk utveckling. Eller kanske rent av en utveckling av alla tre dimensioner.

Avsluta med att sätta upp alla papper och låt eleverna titta på varandras papper. Låt detta bli underlag för vidare diskussion om hur enkla val kan göras för hållbarhet och om hur livsstil kan kopplas till global påverkan.

TIPS!

Använd elevernas A3-papper som underlag för andra övningar. Låt exempelvis eleverna själva göra efterforskningar kring mer hållbara alternativ i deras nuvarande konsumtion.

OM FÖRBÄTTRINGARNA I VÄRLDEN

VILKA FÖRBÄTTRINGAR VÄRDESÄTTER VI MEST?

Förbättringar och utveckling sker hela tiden. Världen är på många sätt en bättre plats att bo på idag än för 50 år sedan, många gånger glömmet vi bort att prata om detta. I den här övningen får eleverna möjlighet att reflektera över förbättringar i världen som skett under deras egen levnadstid.

Syfte: Att belysa förbättringar som sker i världen, lokalt och globalt.

Gör så här: Varje elev får i uppgift att fundera ut en förändring som skett under tiden eleven själv har levt. Det kan vara en lokal, nationell eller global förändring. Förändringen ska vara en förändring som eleven själv tycker om och har berörts av på ett eller annat sätt.

Inledningsvis kan eleverna brainstorma i små grupper eller i par. Alternativt kan ni brainstorma ideer i helklass som du skriver upp på tavlan som inspiration.

När tankeverksamheten är igång får varje enskild elev i uppgift att välja den bästa förändringen som denne själv uppskattar och berörs av och försöka beskriva vad för skillnad som förbättringen har inneburit. Eleven får även i uppgift att spekulera kring hur livet skulle vara utan denna förbättring.

Detta kan göras som en inlämningsuppgift eller så presenterar alla elever sina val av förbättringar.

FÖRSLAG PÅ FRÅGOR TILL EFTERDISKUSSION

Kanske har klassen några förbättringar som återkommer bland eleverna? Vilken av dessa har egentligen varit den bästa förändringen ur ett globalt perspektiv? Vilken förbättring som eleverna presenterar kommer att spela störst roll om 50 år?

UNDERSÖKANDE FORTSATT ARBETE

Låt eleverna undersöka vilken förbättring deras föräldrar och mor- och farföräldrar uppskattat mest. Välj själv hur många generationer ni går bakåt, låt eleverna söka fakta om viktiga händelser och förbättringar som skett. Sammanställ gärna allt i en enda gemensam tidslinje.

TIPS!

Hans Roslings mycket underhållande och informativa föreläsning om tvättmaskinens roll i världshistorien är en bra föreläsning att låta eleverna se. Den finns bland annat på www.ted.com

GRUPPDISKUSSIONER

Övningar där eleverna får tid att själva fundera och diskutera fattigdom, hållbar utveckling och fattigdomsbekämpning. Använd gärna övningarna som underlag för vidare arbeten.

VARIFRÅN KOMMER MATEN EGENTLIGEN?

LUSTFYLLT SÄTT ATT SKAPA ENGAGEMANG KRING RÄTTVISA

Vi konsumerar mat från världens alla hörn. Finns det något bra med det? Borde vi bara äta närproducerat? Var kommer maten ifrån som eleverna åt igår?

Syfte: Att ge eleverna inblick i de huvudsakliga stegen som ingår i produktionen av en eller flera matvaror och att kritiskt granska dessa steg och bland annat fundera över om det är en rimlig produktionskedja.

Gör så här:

Steg 1: Låt eleverna besvara frågan: Vad åt du igår? Be dem skriva ner allt de åt och drack på en lista.

Steg 2: Låt eleverna försöka besvara frågan: Varifrån kommer de varor du åt igår? Dvs var odlades råvarorna? Var producerades köttet och fångades fisken? Var förädlades råvarorna, dvs var gjordes de till den slutprodukt som du fick i dig? Vilka världsdelar och länder fanns representerade på ditt matbord under gårdagen?

Steg 3: Eleverna diskuterar i grupper om de tycker att det är viktigt att veta var maten kommer ifrån.

Steg 4: I samma grupper diskuterar eleverna också om det är bättre att varorna är ekologiskt odlade, även om de transporterats från Chile, Spanien eller kanske Kenya? Eller är det bättre att äta konventionellt producerade frukter och grönsaker från t.ex. Sverige eller Danmark?

Steg 5: Utgå från uttalandet: "Det är ju helt sjukt att vi importerar massa mat till Sverige från världens alla hörn. Hur bra är det för miljön med alla dessa transporter? Förbjud alla transporter av mat och låt oss i Sverige äta mat som har odlats här". Låt eleverna sedan motivera vad de tycker om uttalandet genom att skriva ner sina åsikter.

DIAMANTEN

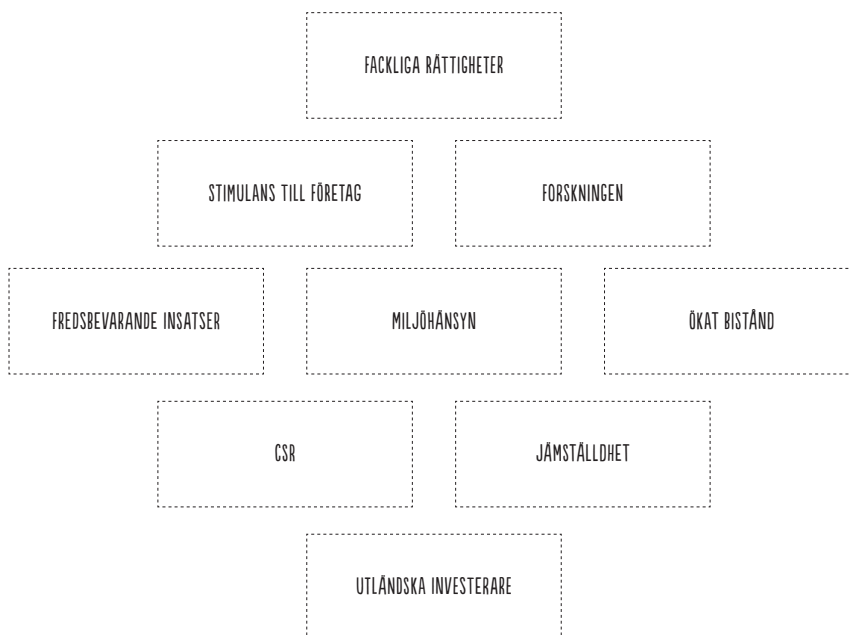
GRUPPDISKUSSION OM FATTIGDOMSBEKÄMPNING OCH HANDEL

Det här är en övning där eleverna får diskutera och rangordna förslag kring vad som krävs för att handel ska kunna hjälpa ett land ur fattigdom. En introducerande övning till frågor som rör omvärldsanalys och fattigdomsbekämpning.

Syfte: Att problematisera fattigdomsbekämpning och mänskliga rättigheter i förhållande till handel.

Gör så här: Klipp ut alla exemplifierade "samhällspolitiska åtgärder" och lägg i ett kuvert. Dela upp deltagarna i mindre grupper. Be deltagarna att välja ut de 9 viktigaste lapparna utifrån frågan "Vad är de viktigaste förutsättningarna för utveckling?". De flesta av lapparna ska därmed sorteras bort. Be deltagarna att formatera en "diamant" med de 9 lapparna de valt ut. Den lapp som symboliserar det viktigaste för att handel ska leda till utveckling sätts högst upp i diamanten och det minst viktiga längst ner. Låt deltagarna diskutera sig fram till en diamant-

formatering och följ sedan upp med gemensam diskussion. Resultatet brukar bli att diamanterna kan skilja sig åt ganska betydligt bl.a. beroende på hur deltagarna tolkat frågan (t.ex. beträffande hur man definierar begreppet utveckling). Slutsatsen kan därmed väldigt förenklat sammanfattas i att handel är ett komplext samhällsfenomen där inga universal-lösningar eller rätta svar existerar. På sidan intill ges ett exempel på hur man formar en diamant (obs ej "facit").

I detta exempel har deltagarna valt fackliga rättigheter som den viktigaste åtgärden.

UTVECKLAD TEKNOLOGI
FRIHANDEL
LÅGA SKATTER
SKULDLÄTTNADER
SJÄLVFÖRSÖRJNING
FRIA VAL
ÖKAT BISTÅND
LIVSMEDELSSÄKERHET
JÄMSTÄLLDHET
MINSKAD KORRUPTION

STABILA RÅVARUPRISER
STÄRKT ÄGANDERÄTT
LIBERALISERING
UTBILDNING
PRIVATISERING
INFRASTRUKTUR
PROTEKTIONISM
FACKLIGA RÄTTIGHETER
FORSKNINGEN
MILJÖHÄNSYN

RÄTTSVÄSENDE
INDUSTRIPRODUKTION FÖR EXPORT
EFFEKTIVARE ENERGIANVÄNDNING
MINSKADE JORDBRUKSSUBVENTIONER
KREDIT & BANKVÄSENDE
UTLÄNDSKA INVESTERARE
RIKT FÖRENINGSLIV
STIMULANS TILL FÖRETAG
CSR (CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY)

TIPS

Övningen kräver vissa förkunskaper för bästa resultat. Låt eleverna bekanta sig med begreppen som nämns ovan, använd gärna begreppen som underlag för en undersökande uppgift.

VAD BEHÖVS FÖR ATT MOTVERKA FATTIGDOM?

DISKUTERA OCH RANGORDNA

Vad är det egentligen som behövs för att fattigdom ska kunna motverkas? Det här är en diskussionsövning som behandlar detta.

Syfte: Att låta eleverna reflektera kring vad som krävs för att motverka fattigdom i ett land.

Gör så här:

1. Dela upp eleverna i mindre grupper.
2. Låt grupperna titta på orden i rutan nedan. De ska sedan rangordna dessa utifrån vad som är viktigast för att bekämpa fattigdom i ett land.
3. Be eleverna att skriva argument för den rangordnade lista de har gjort, under 20 min.
4. Låt gruppen ta fram de fem viktigaste faktorerna som kan minska fattigdomen. Skriv ner dessa på ett stort papper.
5. Låt gruppen utse ett språkrör, alla språkrör tar plats på rad längst fram i rummet.
6. Grupperna ska nu backa upp sitt språkrör med ar-

gument på papper, eller kortare muntliga anföranden, som språkröret kan plocka in vid tillfälle.

7. Tillsammans ska hela klassen komma fram till de tre viktigaste faktorerna för att ett land ska kunna ta sig ur sin fattigdom.

TIPS!

Önskar du fördjupa övningen ger du först alla enskilda elever i uppgift att under några minuter rangordna faktorerna nedan. Därefter delar du in eleverna i grupper och ber dem komma fram till en gemensam ny lista i respektive grupp.

ARBETSTILLFÄLLEN

BISTÅND

BRA VÄGAR

DATORER OCH INTERNET

DEMOKRATI

DEMOKRATISKA LEDARE

FRAMTIDSTRO/HOPP

GULD

KUNSKAP

NÄRING TILL MARKEN

OLJA

POLISER

PREVENTIVMEDEL

RIS

RÄKOR

RÄTTVIST LAGSYSTEM

SAMARBETE

SJUKVÅRD

SKOLUTBILDNING

STÅL

VATTEN

FAIRTRADE-KRITERIERNA

KREATIV ÖVNING OM HÅLLBAR UTVECKLING

Social, ekonomisk och miljömässig utveckling på ett roligt sätt. Eleverna får på kreativa sätt visa sina åsikter och tala för sin ståndpunkt.

Syfte: Att på ett roligt sätt arbeta kring social utveckling, ekonomisk utveckling och miljömässig utveckling, vilket även är Fairtrade-kriteriernas verksamma områden.

Gör så här: Gör en värderingsövning med deltagarna, exempelvis övningen "Fyra hörn". Låt deltagarna ställa sig i det hörn som de känner är den viktigaste delen av Fairtrade-kriterierna:

- Ekonomisk utveckling
- Social utveckling
- Miljömässig utveckling
- Öppet hörn

Be deltagarna som ställt sig i samma hörn prata ihop sig om varför de står just där. Därefter ger du dem uppgiften att formulera varför just deras val är det

viktigaste. Grupperna redovisar sina tankar genom ett av följande alternativ. Du väljer vilket av alternativen som passar gruppen:

- Skriv. Gruppen skriver sina argument på stora blädderblockspapper för att senare redovisa.
- Måla. Gruppen målar sina tankar på ett stort papper som efteråt används som diskussionsunderlag.
- Staty. Gruppen skapar en mänsklig staty som talar sitt tydliga språk, övriga elever ser på statyn och detta används som diskussionsunderlag.

Den grupp som redovisar sin staty eller målning gör detta i tystnad. Du låter övriga deltagare prata och gissa sig till vad gruppen har tänkt med det som ni ser på. Ställ frågor till övriga elever om vad de tror det är som gruppen vill förmedla. Efteråt får gruppen själva berätta hur de tänkt.

ORDPUSSEL OM FAIRTRADE

ETT KONKRET SÄTT ATT PRATA OM FAIRTRADE

Detta är ett ordpussel som fungerar som diskussionsövning kring vad Fairtrade är, utifrån Fairtrade Sveriges profiltex. Antingen sker det som en gruppövning som kan användas som introduktion till Fairtrade, eller så gör du den i en grupp som redan arbetat med Fairtrade som en rolig kunskapstävling mellan grupper.

Syfte: Att skapa ett kreativt sätt att diskutera vad Fairtrade är.

Förberedelser: Kopiera och klipp ut ordpuslet. Gör så många ordpussel som du behöver.

Gör så här: Dela in eleverna i grupper. Låt grupperna försöka lägga orden i rätt ordningsföljd. Berätta vad som står på den första lappen.

Tips: Är gruppen redan väl förtrogen med Fairtrade? Lägga då till ord som inte ska vara med för att öka svårighetsgraden och som leder in på mer ingående diskussioner om vad Fairtrade är och inte är. Exempel på ord att lägga in: barn, hjälper, stödjer, krig, biståndsorganisation, rättvisa, företag med flera.

Den korrekta meningen är: Fairtrade är en oberoende certifiering som skapar förutsättningar för odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom att förbättra sina arbets- och levnadsvillkor.

FAIRTRADE ÄR

EN

OBEROENDE

PRODUKT-CERTIFIERING

SOM SKAPAR

FÖRUTSÄTTNINGAR

FÖR

ODLARE

OCH

ANSTÄLLDA

I

LÄNDER MED UTBREDD

FATTIGDOM

ATT

FÖRBÄTTRA

SINA ARBETS-

OCH

LEVNADSVILLKOR

ATT IMPORTERA FRUKT

DISKUSSIONSMATERIAL OM VÅRA POPULÄRASTE FRUKTER

I början av 1900-talet startade importen av bananer till Sverige. Numera är bananen vår populäraste frukt, faktum är att i Sverige äter vi flest bananer per person och år i hela världen, om man ser till länder som inte kan odla sina egna bananer. Vilka frukter odlar vi själva och vilka importerar vi?

Syfte: Att ge ökad förståelse för världshandel med färsk frukt.

Gör så här: Använd de följande fruktbilderna till diskussionerna, eller riktig frukt om du har möjlighet till det. Givetvis bjuder du eleverna på Fairtrade-märkt och ekologisk frukt i slutet av passet.

FÖRSLAG PÅ DISKUSSION UTIFRÅN BILDMATERIALET

- Lägg ut bilderna på golvet. Berätta att dessa frukter är de mest populära frukterna i Sverige. Be eleverna att ställa sig på den frukt som de själva tycker bäst om av dessa.
- När eleverna satt sig igen få eleverna gissa vilken frukt av dessa som vi köper mest av, minst av osv. Någon frukt vi kan odla här i Sverige? Påverkar det försäljningsstatistiken på något vis?
- Återgå till bananen och berätta att vi i Sverige äter ca 18 kg per person och år, och att det är mest i världen, sett till länder som inte kan odla bananer själva.
- Varför är bananen så populär?
- Var och hur odlas bananer?

FÖRSLAG PÅ FORTSATT ARBETE

De internationellt uppmärksammade svenska dokumentärfilmerna "[BANANAS!](#)" och "[BIG BOYS GONE BANANAS!](#)" är ett bra sätt att styra in diskussionen på problematiken med anställda som arbetar under bedrövliga förhållanden inom bananindustrin, och de ekonomiska intressen som styr.

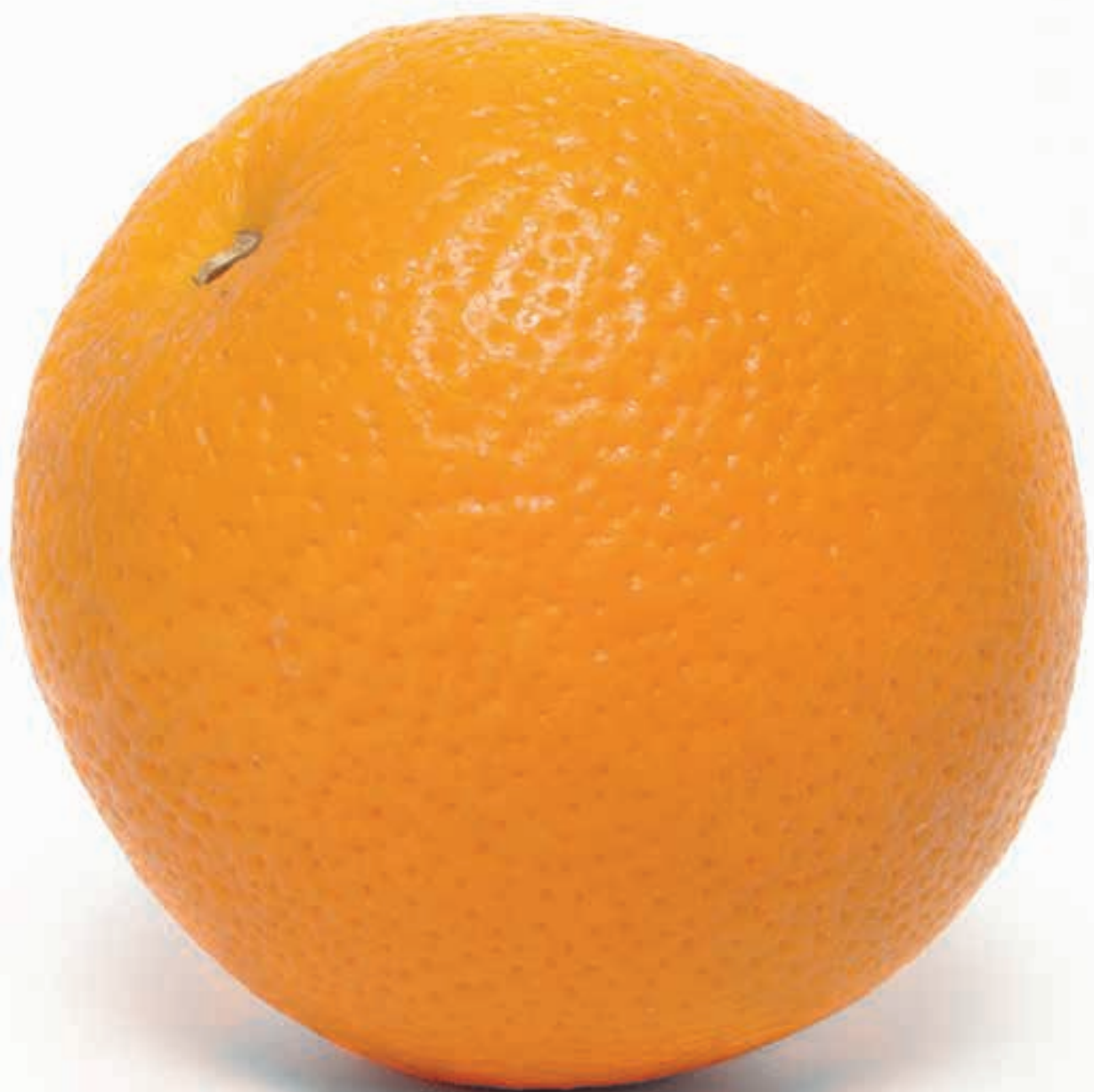
De populäraste frukterna i Sverige, sett till andelen av totala fruktförsäljningen är:

1. Bananer	18 %
2. Äpplen	14 %
3. Apelsiner	7 %
4. Vindruvor	7 %
5. Päron	5 %

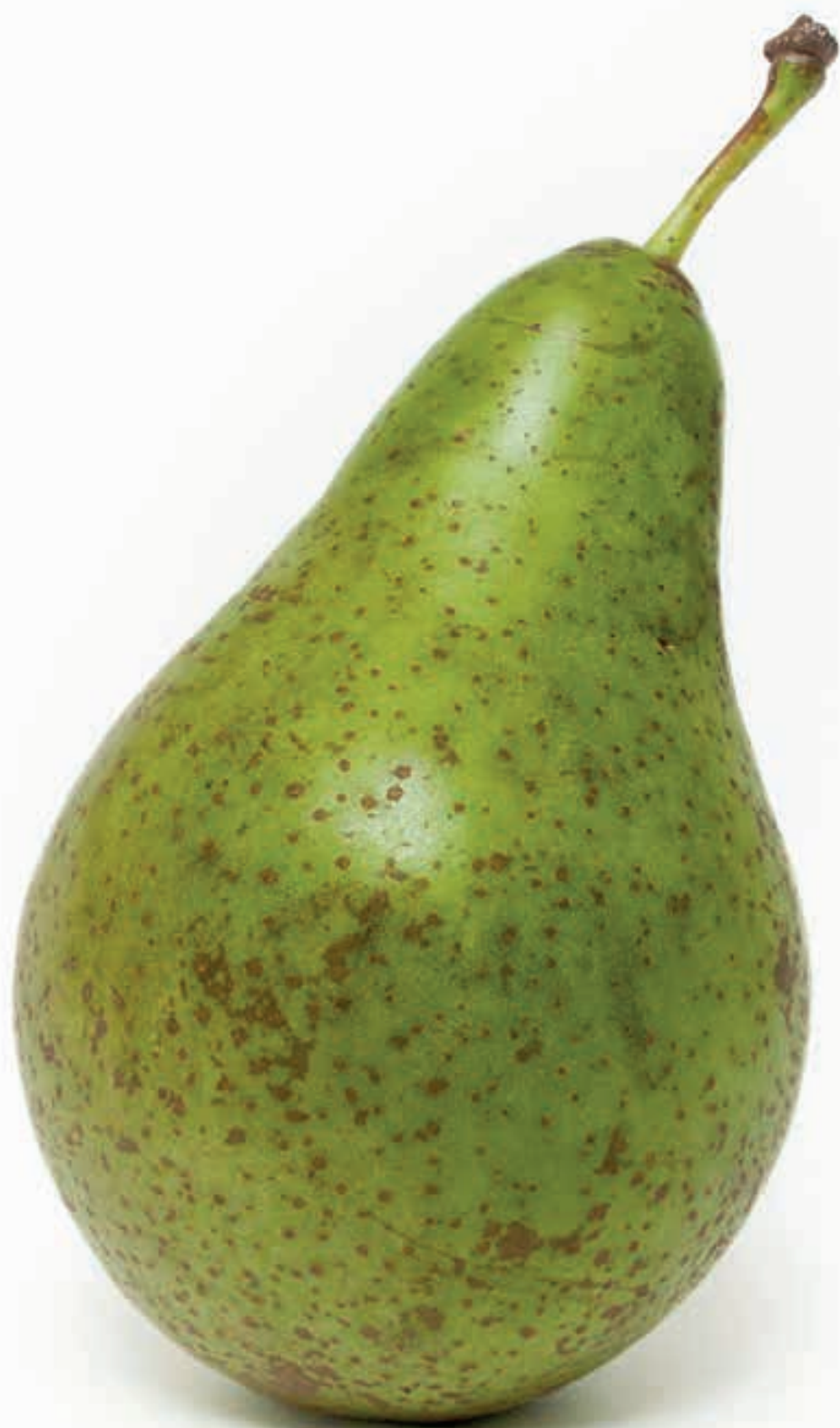
(Källa: SCB)

Andelarna varierar aningen år från år och under vissa delar av året kan stora variationer ske.

ROLLSPEL & SIMULERING

ROLLSPEL & SIMULERING

Övningar för upplevelsebaserat lärande.
Rollspel, dilemmaspel, frågesport mm.
Glöm inte att större delen av lärandet sker
i efterdiskussionerna.

HANDELSPELET

EN SIMULERING AV VÄRLDSHANDELN

Detta är en enkel variant av ett handelsspel. Det fungerar som en förenklad simulering av världshandeln där eleverna själva representerar världens befolkning. Spelet kan bland annat fungera som en introduktion till att förstå begreppet obalans i världshandeln. Kom ihåg att den skeva fördelningen mellan grupperna har ett pedagogiskt syfte och bör vara påtaglig.

Syfte: Att ge eleverna ökad förståelse för obalansen i världshandeln.

Gör så här:

Steg 1: Dela in alla deltagare i mindre grupper/länder. Berätta att varje land/grupp ska få i uppgift att tillverka kuber av papper. Dessa kuber ska varje land/grupp sälja till marknaden, vilken är du som agerar spelledare. Ju finare kuber grupperna tillverkar desto mer betalt får de. Vad grupperna inte vet är att alla länder/grupper kommer att tilldelas olika förutsättningar i form av olika resurser för övningen. Nedan följer exempel på hur du kan fördela resurserna olika mellan grupperna.

LAND A

Papper - massor i olika storlekar
Sax - nej
Tejp - en rulle
Linjal - nej

LAND B

Papper - tre stycken A4
Sax - en per gruppdeltagare
Tejp - en per gruppdeltagare
Linjal - onödigt många

LAND C

Papper - tio stycken A4
Sax - två saxar
Tejp - en rulle
Linjal - två stycken

Steg 2: När du har placerat ut råvarorna i rummen (finns det inte flera rum går det bra att grupperna sitter i samma) och gett instruktionerna för kubproduktionen börjar spelet.

Steg 3: Från början har länderna bara råvaror, inga pengar. Alla pengar finns hos dig/marknaden. Marknaden är den som köper kuberna av grupperna. Spelledaren bestämmer hur mycket varje kub är värd. Ibland går marknadspriset upp ibland ned, allt bestäms av dig som spelledare.

Länderna får handla av varandra med sina intjänade pengar eller med hjälp av byteshandel om man behöver någon viss råvara eller vill tjäna pengar. Allt är tillåtet. Spelledaren berättar endast att länderna ska göra kuber som ska säljas till marknaden/spelledaren för att tjäna pengar. I övrigt får deltagarna komma på sina egna metoder.

Spelet kan antingen vara tidsbestämt sedan innan eller så avslutas det när Spelledaren säger att det är slut.

FÖRSLAG PÅ FRÅGOR TILL EFTERDISKUSSION

- Vilket land slutade med mest pengar?
- Vilka metoder har man använt?
- Var det någon som delade med sig?
- Hur mycket visste de olika länderna om de andra ländernas resurser?
- Fanns det några samarbeten länder emellan?
- Finns det någon likhet med verkligheten? På vilket sätt i så fall?

KONSUMTIONSSAMHÄLLET - BRA ELLER DÅLIGT?

DEBATTSPEL OM HUR VI BÖR KONSUMERA

Det finns en mängd olika sätt att se på konsumtionssamhället. Vissa hävdar bestämt att det är av ondo, andra hävdar motsatsen. Detta rollspel behandlar detta genom debatt.

Syfte: Att låta eleverna kritiskt ta ställning i frågor om konsumtion. Att låta eleverna testa olika ställningstaganden kring begreppet konsumtion.

Gör så här: Dela ut rollkort till eleverna. Eleverna utgår från rollen i en debatt där de ska propagera för sin uppfattning om konsumtion i stort. Debatten sker i små grupper eller i helklass.

Låt gärna eleverna samla information innan ni börjar debatten. Argumenten kan de hämta från en mängd perspektiv; sitt vardagsliv, svensk ekonomi i stort, världsekonomin, ditt och mitt välbefinnande på kort och lång sikt, ur något hållbarhetsperspektiv (miljömässigt, ekonomiskt, socialt) eller bekvämlighetsmässigt.

BAHAR/BAHRAM

Du är en ung student på den politiska vänsterkanten. Du har inte särskilt mycket pengar men jobbar inte extra. Du gillar att vara i skogen men kommer in till stan när det vankas en demonstration.

GERD/GERHARD

Något äldre. Gift i många år, boende på landsorten. Driver ett lantbruk tillsammans med din make/hustru och har odlat stor del av sig egen mat under lång tid.

JOHAN/JOHANNA

Ung företagare med många idéer och en ljus syn på framtiden. Du ska precis starta ditt första företag på nätet, en virtuell fiskebutik som satsar exklusivt på flugfiske.

ERIKA/ERIK

Ung studerande i 20-årsåldern. Du jobbar extra i en pressbyråbutik och är totalt ointresserad av politik.

GÖRAN/GÖREL

Samhällskunskapslärare i 50-årsåldern. Gillar bruna och röda koffor. Du vägrar att avslöja var du står politiskt och tar aldrig ställning politiskt eftersom lärarrollen förbjuder detta.

BANANENS LÅNGA RESA

ETT TEXTBASERAT DILEMMASPEL

Dilemma-övningar ger eleverna möjlighet att ta ställning utifrån vissa givna förutsättningar. När eleverna sedan får ta ställning utifrån en annan synvinkel uppstår möjlighet till reflektion och kritiskt tänkande.

Tid: Omkring 45 minuter.

Syfte: Att ge ökad förståelse för hur den enskilde individen fungerar i det system som skapats av den internationella handeln. Att få en möjlighet att diskutera vilka åtgärder som krävs för att möjliggöra en positiv förändring för de enskilda producenterna i länder med utbredd fattigdom.

Förberedelser: Kopiera och klipp ut alla 4 dilemman så att det finns tillräckligt många uppsättningar.

Gör så här:

1. Dela in eleverna i fyra eller åtta grupper, beroende på klassens storlek. Det viktiga är att antalet grupper är delbart på fyra, så det blir lika många av varje dilemma.
2. Berätta för gruppen att de skall få läsa dilemman med svarsalternativ. Dilemman handlar om fyra olika personer som på olika vis jobbar i bananindustrin.
3. Varje grupp får ett utskrivet dilemma.
4. Låt grupperna i lugn och ro läsa igenom det dilemma som de har fått. Berätta att de skall komma fram till ett svarsalternativ och sedan kortfattat förklara för hela gruppen varför de valt detta alternativ.
5. Ge eleverna tio till femton minuter på sig att bestämma sig. Gå runt mellan grupperna och uppmuntra diskussioner kring dilemman hos de grupper som har svårt att komma igång.
6. När alla grupper har bestämt sig får de kortfattat motivera sitt val för resten av klassen. Be dem att bara berätta om det alternativ de valt, utan att läsa upp de övriga.
7. Berätta att eleverna nu skall få byta dilemma, och göra ett val igen i det nya dilemman.

8. Efter att eleverna fått femton minuter på sig att läsa igenom texten och bestämma sig, be dem åter igen motivera sitt val.

- a. Den grupp som haft dilemma #4 (Tomas) får istället dilemma #1 (Aurelio)
 - b. Den grupp som haft dilemma #1 (Aurelio) får istället dilemma #2 (Manuel)
 - c. Den grupp som haft dilemma #2 (Manuel) får istället dilemma #3 (Johanna)
 - d. Den grupp som haft dilemma #3 (Johanna) får istället dilemma #4 (Tomas)
9. Efter detta är övningen klar, gå vidare med efterdiskussionen.

Efterdiskussion – exempel på frågeställningar:

Vad tyckte ni om övningen? Vad var bra? Vad var svårt? Var det svårare eller lättare att välja alternativ gången när ni redan hade läst ett annat dilemma?

Vad tror ni hade hänt ifall ni hade fått läsa alla dilemman först? Vilka valde oftast med hänsyn till rättvis handel? Varför då? Vilka valde oftast med hänsyn till ekonomin? Varför då?

Hur tror ni att man resonerar i verkligheten när det handlar om riktiga pengar? Är det svårt att göra alla nöjda? Går det att göra det lättare att fatta beslut i frågor som rör mänskliga rättigheter? Hur? Internationella lagar? Handelsregler?

Vad är den vanligaste orsaken, tror ni, till att man som konsument väljer att köpa Fairtrade-märkta varor?

BANANENS LÅNGA RESA #1

AURELIO, BANANODLARE FRÅN PERU

Aurelios familj äger en liten bananplantage i norra Peru. Hans pappa är gammal och orkar knappt jobba längre, så Aurelio sköter det mesta av plantaget. De har tio personer som jobbar med att skörda och fyra som jobbar med att packa.

Det är svårt att få ekonomin att gå ihop. Aurelio vill gärna låta sina småsyskon gå i skolan, men för det mesta behöver han deras hjälp på plantaget. Självgick Aurelio inte särskilt mycket i skolan, utan började jobba tidigt.

"Det är svårt att sköta plantaget och all ekonomi, jag önskar jag hade varit duktigare i skolan, då hade jag kunnat vara noggrannare. Jag hoppas mina systrar kommer bli duktigare." säger Aurelio.

En vän till familjen berättar att på plantaget, där hon arbetar får alla barn gå i skolan. Men det är främst för att ägaren är medlem i en organisation som stödjer arbetares rättigheter och inte tillåter barnarbete.

En av arbetarna på odlingen berättar om Aurelio: "Hans familj betalar låga löner, men det är ont om arbete här så jag har inget bättre alternativ. Men lönen är så låg att jag ibland undrar om jag inte borde flytta till staden istället, även om det är här jag känner mig hemma."

Den som köper bananer av Aurelio är en man som arbetar för regionens största köpare. Han förklarar för Aurelio att priset som man får för bananer i dagsläget är så lågt att han i sin tur inte kan betala Aurelio mer än två tredjedelar av vad han fått innan. Nu blir Aurelio arg, och berättar att om köparen inte vill betala för bananerna så kommer Aurelio gå med i samma organisation som grannen. Köparen säger att i så fall kommer han aldrig mer köpa Aurelios frukt, det är för dyrt.

Vad ska Aurelio göra?

Han vill dels låta sina systrar gå i skola istället för att arbeta, men samtidigt så måste han få ekonomin att gå ihop och ha råd att köpa bekämpningsmedel,

verktyg och utrustning till kommande skördar. Med det låga pris han får från sin kontakt så har han inte råd med båda.

1. Aurelio får avskeda några arbetare och låta sina systrar jobba i några månader, tills priserna ökar igen.
2. Aurelio borde inte sälja frukt till köparen. De tar intäkterna själva och låter Aurelio få smulorna. Han ska prata med familjens vän och ta reda på hur man blir medlem i samma organisation som den odlingen där hon arbetar.
3. Sälj frukten till köparen till det lägre priset, låna pengar och investera i bättre maskiner och verktyg som gör produktionen billigare i framtiden.

BANANENS LÅNGA RESA #2

MANUEL, BANANHANDLARE

Manuel köper bananer från Aurelio och tjugo andra odlare i Peru. Dessa skickas sedan till stora båtar som fraktar dem till Nordamerika och Europa där de säljs för mellan sexton och tjugofyra kronor kilot. Manuel får hela tiden veta från importörerna vad prisläget är, och därefter räknar han ut vad han kan betala odlarna för frukten, och fortfarande gå med vinst.

"Att handla med bananer är en svår bransch, till skillnad från vad många tror. Varje dag måste jag

fatta beslut som förändrar människors liv. Ibland är det väldigt svårt att välja mellan att klara sig själv och förstöra för någon annan, men det är omöjligt för mig att påverka vad världsmarknaden ställer för villkor." säger Manuel.

I år har fler och fler odlare börjat gå ihop i kooperativ som sätter speciella krav på inköpspriser och arbetsvillkor. Manuel tycker egentligen att det är en bra sak, men han är orolig för vad importörerna kommer säga om att priserna höjs. Går fler odlare med i samma kooperativ kommer det vara svårt för Manuel att bara köpa från dem som säljer billiga bananer. Denna månad har en skörd i Centralamerika slagit fruktansvärt fel, och som konsekvens har priserna på bananer stigit med tjugo procent. Manuel har redan sålt ett ganska stort parti med riktigt bra vinst.

Nu ser Manuel några alternativ i hur han skall fortsätta sina affärer, men vad är rätt sak att göra?

1. Fortsätt köpa bananer från de odlarna som inte är med i kooperativet, till låga priser och gå med jättelik vinst. Pengarna kan man använda som buffert när det blir sämre tider.
2. Bli medlem i en rättvis handel-organisation och börja köp bananer från kooperativen till högre inköpspriser och högre exportpriser, även om vinsten inte blir lika hög som för vanliga bananer så är det en bättre affär i längden.
3. Erbjud odlarna ett något högre pris än vanligt, mot att inte fler går med i kooperativet. Manuel får inte samma vinstmarginal men säkerställer att han kan fortsätta köpa billiga bananer och sälja på världsmarknaden till konkurrenskraftiga priser.

BANANENS LÅNGA RESA #3

JOHANNA, BUTIKSÄGARE

Varje månad köper Johannas butik in över trettio ton bananer. Det är världens populäraste frukt, och Johanna vill vara säker på att det alltid finns god tillgång eftersom kunderna köper så mycket av den. Det blir lite svinn, bara något ton per månad måste slängas för att frukten blivit dålig.

"Vi har ätit bananer i Sverige sen 1900-talets början och det är en otroligt energirik och populär frukt. Inköpspriserna varierar ganska kraftigt med världsmarknadens priser, och för att få vinstmarginal lägger vi på ungefär 60 procent av inköpspriset på bananerna. Det låter högt, men som handlare måste vi lägga ner mer tid på produkterna än andra aktörer. Vi packar upp, kontrollerar och sorterar den inköpta frukten. I genomsnitt ägnar vi tjugo timmar i veckan åt bara bananer, det är en halvtidstjänst!" berättar Johanna för elever på studiebesök.

Marknadspriserna har ökat markant sista tiden och Johanna får nu sälja bananer för tjugofem kronor kilot. Många kunder tycker det är dyrt och köper därför mindre frukt. Samtidigt har Johanna fått veta att hon kan köpa in Fairtrade-märkta bananer, men att de är lite dyrare. Johanna är lite orolig att det ska vara svårt att sälja de dyrare, Fairtrade-märkta bananerna, eftersom det redan nu är svårt att sälja de vanliga. Enligt kundundersökningarna som butikskedjan gjort så är det många som tycker det är viktigt med ursprungsmärkning och bra arbetsvillkor för arbetare i andra länder. Samtidigt visar statistiken att priset är avgörande för kundernas val av köp.

Ett annat alternativ som har dykt upp är att handla från en billigare importör. Johanna misstänker att dessa partier är bananer som köpts från områden där det går att pressa priserna för enskilda odlare. Dessa handlare köper så billigt som möjligt och säljer där vinstmarginalen blir störst. Men det innebär att odlarna får väldigt dåliga priser, och oregelbunden

inkomst. Fortfarande är det ett billigare alternativ än de vanliga bananer som hon köper nu.

Vad ska Johanna göra?

1. Gör ingenting än, utan intervjuar kunder i affären om vad de kan tänka sig att betala för bananer i fortsättningen, baserat på de fakta som Johanna har om bananernas ursprung. Fortsätt under tiden köpa de vanliga bananerna.
2. Köp in de Fairtrade-märkta bananerna, det är det enda rätta att göra. Lägg på vinstmarginalen även om det innebär att det säljs färre bananer. Om kunderna inte vill betala vad det kostar att producera frukt på ett humant och miljövänligt vis, borde de inte köpa några bananer alls.
3. Byt till det billigare märket. Det är omöjligt att veta säkert vart bananerna kommer ifrån. Förutsättningarna för odlarna är visserligen svåra att påverka då, men butiken måste gå med vinst.

BANANENS LÅNGA RESA #4

TOMAS, FÖRSKOLELÄRARE

Tomas jobbar som förskolelärare och jobbar med att planera inköpet till hela sin avdelning. Barnen på förskolan äter varsin banan till mellanmål och avdelningen köper därför en låda om dagen, det blir mellan tjugo och tjugofem lådor i månaden totalt.

"Det är viktigt, tycker jag, att vi som är vuxna föregår med gott exempel. Om vi inte kan visa våra barn att vi vill ta hand om jorden och alla människor som bor där, hur ska vi kunna förvänta oss att de skall växa upp till de bra människor som vi hoppas de ska bli?" säger Tomas.

Kommunen har nyligen satt upp mål för att samtliga verksamheter skall satsa på miljövänlighet och hållbarhet i sina inköp. Men samtidigt har förskolan fått större barngrupper och totalkostnaden har ökat, trots att förskolan får in samma mängd pengar som tidigare.

"Saker förändras när man börjar titta på pengarna. Det är så svårt att prioritera! Ska vi köpa nya leksaker, eller bättre mat? Ska vi betala maten på utflykter, eller köpa kriter och pennor som är garanterat giffria? Man måste förr eller senare göra sådana val" säger Tomas.

Tomas ska snart på möte med gruppen som ansvarar för hela förskolans ekonomi och säga hur mycket pengar han kommer behöva närmsta halvåret till sin avdelning.

Vad borde Tomas prioritera det kommande halvåret?

1. Det bästa är om Tomas hittar en balans mellan att köpa in Fairtrade-märkta bananer och andra saker som behövs. Beroende på vad det kostar så kan han köpa konventionella bananer eller Fairtrade-märkta bananer när det går ihop ekonomiskt.
2. Fairtrade-märkta bananer är inte det viktigaste här i världen. Det är en fin filosofi men det finns an-

dra saker som är viktigare för ett dagis att satsa på. Tomas borde satsa på att köpa billiga bananer till mellanmålet och använda överskottet för att göra förskolan bättre.

3. Även om det innebär att de måste dra ner på andra inköp så är det viktigt att barnen äter frukt och grönt som inte har besprutats och som har framställts på ett hållbart vis. Förskolan blir då en förebild för barnen och andra verksamheter. Dessutom har kommunen uttryckligen sagt att alla verksamheter skall satsa på ett ekologiskt förhållningssätt och hållbarhet.

BANANA SPLIT-SPELET

VEM FÅR VAD NÄR VI KÖPER BANANER?

Bananen är en av världens viktigaste handelsvaror, västvärlden kräver bananer av högsta klass. Men hur kommer det sig att de som odlar denna extremt populära frukt själva inte är rika? Varför är bananodlare i regel fattiga? Här får eleverna prova olika roller och argumentera för sin sak när de får frågan: vem ska ha pengarna för bananerna?

Syfte: Att introducera eleverna till handels- och rättvisefrågor och ge eleverna ökad förståelse för hur vi som konsumenter påverkar odlare och anställda i utvecklingsländer.

Gör så här: Dela in eleverna i fem jämnstora grupper, varje grupp kommer att få representera ett yrke inom handelskedjan för bananer. Berätta för eleverna att de ska få spela ett spel där vi får följa en banan från bananplantagen och hela vägen till vår fruktskål hemma.

Dela ut de fem rollkort: bananodlaren, plantageägaren, rederiet, importören och butikskedjan. Låt grupperna sätta sig någonstans där de kan läsa sina rollkort i lugn och ro.

Berätta sedan för alla grupper att bananen du håller upp (visa gärna upp en riktig banan) kostade tre kronor i affären. Alla grupper representerar olika led i produktionskedjan och ska naturligtvis ha del av det som bananen kostar. Och det är här spelet börjar – vem ska ha vad av de tre kronorna?

STEG 1

- Grupperna får i uppgift att diskutera hur stor del av de tre kronorna de borde ha. De tar hjälp av rollkortet och förbereder argument varför de förtjänar summan de säger att de vill ha.
- Varje grupp presenterar summan av de tre kronorna de tycker att de borde ha och presenterar sina argument.
- Skriv upp alla grupperns önskade del av pengarna.

Summera alla önskemål. Med största sannolikhet kommer den totala summan att överstiga 3 kronor.

STEG 2

- Be grupperna att försöka komma överens. Låt grupperna förhandla en stund. Studera och notera vad som sker.
- Om grupperna kommer överens bryter du övningen. Gå till Runda 4.

STEG 3

- Gör samma sak igen och låt grupperna fortsätta förhandlingarna.
- Om de inte lyckas komma överens efter fem minuter bryter du förhandlingarna och låter grupperna sätta sig på sina platser igen.

STEG 4

- Skriv upp de nya förslagen efter förhandlingarna, även om grupperna inte skulle vara överens.
- Säg att spelet är slut och att eleverna att de inte längre behöver representera sin grupp.

STEG 5 – EFTERDISKUSSION & SVAR

- Hur tänkte ni inom gruppen när ni kom fram till summan?
- Tycker du att det är en rättvis fördelning?
- Vem är det som har makten? Och varför?
- Vad kan göras för att förbättra situationen?
- Vilken roll spelar vi som köper bananerna?
- Skulle du kunna tänka dig att betala mer för en banan om du visste att de som odlade den då fick bättre förutsättningar? (Bättre betalt, bättre arbetsvillkor med mera.)

AVSLUTA SPELET

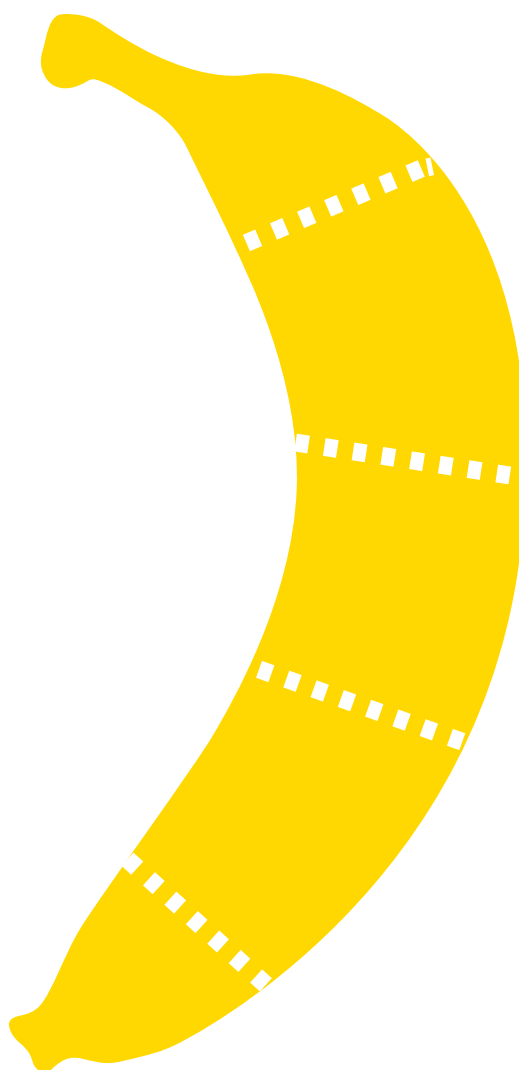
Presentera slutligen "de riktiga svaren" för eleverna. Skriv upp på tavlan vad var och en av grupperna egentligen får. Börja med butikskedjan, sedan importören och så vidare. Avsluta med bananodlaren.

VEM FÅR VAD FÖR BANANEN?

Bananodlaren	10 öre
Plantageägaren	50 öre
Rederiet	40 öre
Importören	70 öre
Butikskedjan	1,30 kr
Summa:	3 kr

EN KOMMENTAR TILL SPELET

Spelet Banana Split är en förenkling av verkligheten för att kunna användas som ett pedagogiskt verktyg. Vinstfördelningen och leden i handelskedjan är en schablon som i verkligheten kan skilja sig beroende på en mängd faktorer. Spelet ger en bild av hur vinstfördelningen ser ut för icke Fairtrade-märkta bananer och ska ses som en utgångspunkt för vidare arbete och diskussion.

TIPS!

Banana Split-spelet kan med fördel kopplas till dilemmaspelet "Bananens långa resa".

BANANODLAREN

- Ni är odlarna som arbetar på bananplantagen. Utan er skulle inga bananer på plantagen produceras överhuvudtaget.
- Ni arbetar 12–14 timmars arbetsdag och bär tungt i värmen då ni skördar, tvättar och packar bananerna.
- Ni planterar bananträd och sköter om plantagen.
- Ni besprutar bananerna för att skydda dem mot skadedjursangrepp och gödslar plantorna. Dessa kemikalier är en stor hälsorisk som kan leda till cancer och andra åkommor. Plantagen besprutas även med flygplan och kemikalier hamnar med stor sannolikhet även på andra ställen där du och dina barn vistas.
- Ni är fattiga. Inte alla av er har råd att låta era barn gå i skolan, trots att ni arbetar. Kanske oroar ni er för pengar till mat? Sjukvård?

PLANTAGEÄGAREN

- Det är ni som sköter bananplantagen. Utan er skulle det inte finnas några stora bananplantager överhuvudtaget.
- Ni betalar för dyra gödningsmedel, bensin till flygplan och maskiner, verktyg mm.
- Ni tar risker, om dåligt väder eller skadedjur förstör skörden är det ni som står där utan inkomst.
- Ni ansvarar för att bananerna är perfekta, det är ingen som köper de skadade bananerna.
- Ni betalar löner till de som arbetar på plantagen.

REDERIET

- Det är ni som skeppar bananerna i stora mängder över världshaven på uppdrag av importören. Utan er skulle det inte komma några bananer till oss i Sverige överhuvudtaget.
- Ni har enorma utgifter för de stora lastfartyg ni använder. De kostar att köpa och underhålla. Dessutom är bränsle dyrt under de långa sträckorna, en last mellan Latinamerika och Europa tar upp till fem veckor.
- Ni betalar dyra försäkringar, om last försvinner eller förstörs kan det vara ert fel och stå er dyrt.
- Ni betalar för nedkylning av bananerna. De får inte mogna under resans gång och hålls därför i stora kylrum .
- Ni betalar även lön till de som arbetar på båtarna.

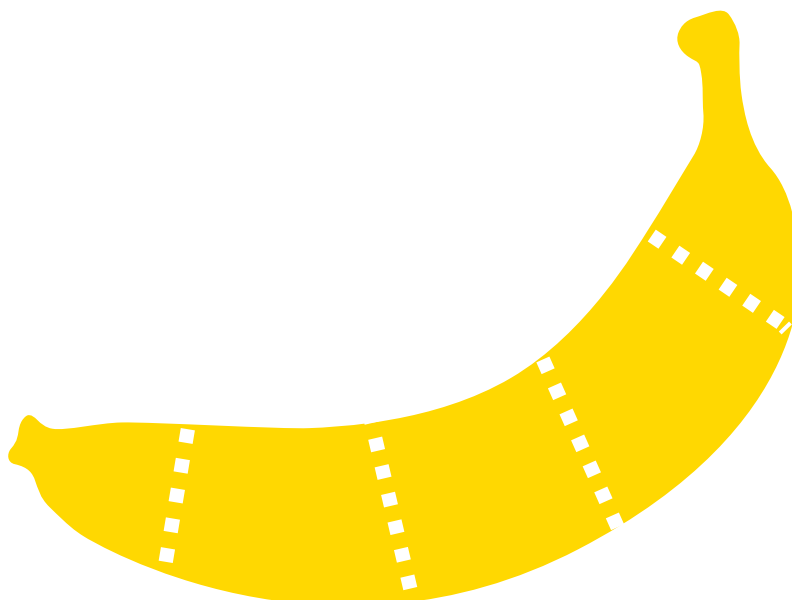
IMPORTÖREN

- Det är ni som beställer bananer från ursprungsländerna via rederiet. Sedan säljer ni bananerna vidare. Utan er skulle det inte köpas in några bananer överhuvudtaget.
- Ni köper lastbilar och transporterar bananerna från hamnar i Europa till de anläggningar där bananerna ska mogna, och sedan vidare till butikerna. Lastbilar och bensin är kostsamt.
- Ni köper gasen etylen som används för att få bananerna att mogna, sedan packar ni om bananerna innan de körs till butik. Ni betalar för förpackningar, lön till de som gör detta och för lokalerna.
- Ifall ett parti inte blir sålt måste ni ändå stå för rederiets kostnader som ni anlitat.

BUTIKSKEDJAN

- Det är ni som äger butikerna och köper bananer i lådor som sedan säljs i butikernas fruktavdelning. Utan er skulle man inte kunna köpa bananer i affärerna överhuvudtaget.
- Ni betalar mycket pengar för att driva de butiker ni äger, bland annat för lokalhyra och lön till den personal ni anställer i butikerna.
- Ni köper bananer lådvis och betalar personal för att packa upp dessa.
- Ni ser till att personal varje dag kontrollerar att bara fina bananer ligger i hyllorna, all frukt som blir dålig i butiken måste ni slänga, eftersom ingen köper dålig frukt. Detta innebär ekonomiska förluster för er.
- Ni betalar för annonsering mm och har hård konkurrens från andra butikskedjor.

VEM TYCKER VAD?

ETT ROLLSPEL MED MOTSTÅNDARE OCH FÖRESPRÅKARE AV FAIRTRADE

Det här rollspelet fokuserar på hur vi som konsumenter tänker och väljer. Spelet fokuserar på huruvida man ska välja Fairtrade eller inte. Temat kan givetvis varieras om ni vill belysa andra områden och åsikter kring detta.

Syfte: Att prova argument och ställningstaganden kring Fairtrade på ett lekfullt sätt.

Gör så här: Kopiera och klippa ut rollkortet. Utse lämpliga platser för elevgrupperna att spela rollspelet, exempelvis grupprum. Förbered eventuellt även bananer.

BERÄTTA FÖR ELEVERNA OM SPELET

Detta utspelar sig på en arbetsplats, i ett fikarum. Det är eftermiddagsfika och alla är lite trötta. En efter en kommer personerna in och sätter sig i fikarummet. Alla längtar efter att få vila och ta sig en kaffe och lite frukt. Det visar sig att det är slut på kaffe – någon har glömt att beställa nytt. Fruktkorgen är tom – någon har glömt att beställa frukt! Deltagarna börjar försöka reda ut vems tur det är att beställa frukt och vems tur det är att beställa kaffe. Stämningen blir kanske rent av lite irriterad.

BERÄTTA FÖR DELTAGARNA OM UPPGIFTEN I SPELET

Utifrån sina roller ska gruppen lösa en uppgift. I fikarummet ska alla arbetskamrater komma fram till vems tur det är att köpa kaffe och vems tur det är att köpa frukt. Det ska också bestämmas om det ska köpas Fairtrade-märkt eller inte. Berätta för deltagarna att det står på deras kort när de köpte kaffe eller frukt senast – vad som står kan de välja att vara ärliga med eller dölja för de andra. Deltagarna fortsätter rollspelet tills du säger till.

FAS 1

1. Börja med att dela in klassen i grupper om sex personer. (Där det blir ojämna grupper kan du antingen lägga till en extra roll eller ta bort en. Försök att an-

passa så att det blir en bra balansering av åsikter bland rollerna om du lägger till eller drar ifrån roller)

2. Dela ut rollkortet till eleverna, låt eleverna läsa noggrant för sig själva och memorera sin karaktärs åsikter och personlighet, men även den information som står längst ned på kortet i kursiv stil. Ingen får berätta för någon annan vad som står på sitt rollkort.

3. Se till att varje grupp har en egen ostörd plats att sitta på när de gör spelet. (Om du tycker att det passar din klass så går det även att låta en grupp göra spelet inför resten av klassen som en improvisation. Den kan då ligga till grund för fortsatt diskussion efteråt.)

4. Låt spelet börja, gå gärna runt och lyssna på grupperna.

FAS 2

1. När du känner att det kan tillföra någonting så går du runt i grupperna. Du är nu företagets chef.

2. Du berättar för gruppen att företaget ska fatta ett beslut: De funderar på att enbart köpa in Fairtrade-märkta produkter från och med nu, men vill ha en omröstning bland arbetstagarna (eleverna i gruppen) först. Om de fattar beslutet kommer det dock innebära att det inte blir fler gratis bullar på fikarasterna framöver, det tycker sig företaget inte ha råd med. Gruppen får sedan komma fram till ett svar, antingen ja eller nej.

FAS 3

Du avslutar när någon eller några grupper börjar bli klara. (Det märks genom att diskussionerna avtar).

Samla klassen i en ring och låt grupperna berätta hur deras fikapaus i fikarummet utvecklades.

ALICE/ANTON

DU FÖRESPRÅKAR FAIRTRADE, DU VILL FÖRBÄTTRA

Du vill att ni ska börja köpa Fairtrade-märkt till jobbet. Åtminstone så vore det enkelt att köpa Fairtrade-märkt kaffe och Fairtrade-märkta bananer. Du fattar inte varför det ska vara så svårt att göra det här till en vana – faktum är att du ser det som en självklarhet, allt annat verkar idiotiskt. Du blir lätt sur.

Du köpte kaffe till jobbet för en vecka sedan. Har aldrig köpt frukt till jobbet.

AMIRA/ALI

DU HATAR FAIRTRADE, DU SKITER VÅL I HUR FOLK HAR DET PÅ ANDRA SIDAN JORDEN

"Sköt dig själv och skit i andra" sa alltid din pappa och du håller med. Du köper billiga varor och vill inte tänka på vad andra fått i betalt för att ha odlat eller tillverkat det. Barnarbete och trafficking bryr du dig heller inte om – det är ju andras ansvar. Inte vårt fel att bananerna är billiga, eller hur?

Du minns inte när du köpte kaffe sist, kanske för en vecka sedan. Har aldrig köpt frukt, du gillar inte ens frukt, men det fanns frukt här igår har du sett.

SAMIA/SAMIR

DU VELAR OCH VÄNDER KAPPAN EFTER VINDEN

Du tycker visserligen att Fairtrade är bra – du ogillar verkligen att stödja barnarbete och du vill gärna att människor i länder med utbredd fattigdom får det bättre. Men det är svårt att argumentera för det, du ogillar hetsiga diskussioner och brukar hålla med den som pratar mest. Du är väldigt konflikträdd och håller genast med den som verkar irriterad eller arg.

Du köpte kaffe för ett par dagar sedan. Du köpte frukt en gång förra veckan.

MARIA/MARCUS

DU OGILLAR FAIRTRADE, DU VILL BARA KÖPA NÄRPRODUCERAT

Du vill inte köpa något som har transporterats över hela jordklotet. Kan man inte odla kaffe i Sverige så ska vi inte dricka det här heller. Vi ska äta det vi själva kan odla – allt annat är en katastrof för miljön. Du åker inte ens i kollektivtrafiken om du slipper, du cyklar eller går helst.

Du köpte kaffe för tre veckor sedan. Du tror att du köpte frukt förra veckan. Igår stal du frukt här från jobbet.

FATIMA/FARATH

DU OGILLAR FAIRTRADE, KONSUMENTER SKA INTE BEHÖVA TA ANSVAR SJÄLVA

Alla dessa val, du är trött på det. Det vore bättre om staten såg till att det som såldes i butikerna hade tillverkats på ett acceptabelt sätt – det här är något för politikerna, inte för dig. Av princip motsäger du dig hela det etiska ställningstagandet. Du ogillar alla märkningar.

Du köpte kaffe för två veckor sedan. Du köpte frukt en gång förra veckan.

ELIAS/ELIN

DU HANDLAR BARA FAIRTRADE HEMMA, MEN ÄR SJUKT KONFLIKTRÄDD

För dig är det självklart att handla Fairtrade-märkt. Hemma handlar ni alltid det, för dig är det helt normalt att välja produkter som producerats på ett schysst sätt. Du kan heller inte tänka dig att köpa något där skadligt barnarbete kan ha varit inblandat. Du betalar gärna lite mer för det du köper, du vill kunna stå för dina val. Tyvärr är du väldigt konflikträdd och har svårt för att stå på dig och argumentera för din sak.

Du köpte kaffe och frukt igår, men det verkar som att någon har stulit frukten sedan igår?

JEANSEN – VAD ÄR DE VÄRDA?

DISKUSSIONSÖVNING OM VINSTFÖRDELNING I KLÄDINDUSTRIN

Detta diskussionsspel visar på ett enkelt sätt hur vinstfördelningen mellan de olika leden inom klädindustrin ser ut. Övningen är en kraftigt förenkling av verkligheten för att kunna användas som ett pedagogiskt verktyg, i verkligheten finns fler led och faktorer som spelar roll.

Syfte: Att ge eleverna ökad förståelse för vilka aktörer som döljs bakom prislappen på ett par jeans.

Gör så här:

1. Dela in klassen i fem grupper.
2. Visa gärna ett par riktiga jeans. Säg att de kostar 600 kr. Berätta att det finns många personer/aktörer inblandade innan man köper ett par jeans, exempelvis bomullsodlare, textilarbetare, fabriken där

jeansen tillverkas, märkesföretag som är ansvarar för jeansens design och butiken som säljer jeansen.

I verkligheten finns fler aktörer, de som förvandlar bomullen som råvara till ett tyg, de som gör blyxtlås, tråden som plaggen sys av, de som transporterar råvaror och färdiga plagg etc.

3. Varje grupp ska nu få ett av rollkortet, de ska föreställa sig att de är någon av dessa aktörer i handel-

skedjan. Sedan ska de i gruppen komma överrens om vad de anser att just deras arbete är värt; hur stor del av dessa 600 kr ska deras grupp ha?

4. När deltagarna är klara, be dem läsa upp sina kort för varandra, så att varje grupp vet vilka de andra aktörerna är.

5. Gör en tabell där ni fyller i hur mycket de respektive aktörerna begärt av de 600 kronorna.

6. Ofta överstiger de fyra aktörernas önskningar den totala summan 600 kr. Detta måste lösas eftersom jeansen kostar endast 600 kr. Be dem lösa detta genom förhandling, det vill säga varje grupp får motivera varför den ska ha just sin mängd av pengakakan och sedan kompromissa sig fram till en lösning. Om den totala summan inte överstiger 600 kr, gratulera dem till att de har haft tur.

7. Beskriv sedan vinstfördelningen enligt följande. Börja med klädkedjan och avsluta med bomullsodlaren.

Klädkedjan Proffit:	50 % = 300 kr
Företaget Benzin:	25 % = 150 kr
Tara Factory:	12 % = 72 kr
(Transport, importkostnad, skatt är 11 % = 66 kr)	
Textilarbetarens lön	1 % = 6 kr
Bomullsodlaren får	1 % = 6 kr

8. Diskutera hur verkligheten stämde överens med de olika gruppernas förslag. Vad blev ni mest förvånade över? Vad tycker ni ska ändras och på vilket sätt? Hur kändes det att vara de olika aktörerna?

Ett par exempel till efterdisussionen: En lärare i Indien har cirka 1000 kronor i månadslön, ett enkelt indiskt mål mat kostar cirka 5 kronor. Textilarbetarens löner kan variera mycket, exempelvis får Vinita 6 kronor per jeans, vilket blir 24 kronor per dag, det vill säga cirka 500 kr per månad.

Källa: Denna övning är inspirerad av ett rollspel som använts i Studiefremjandets rikskampanj *Vi handlar!* Uppgifter om löner för textilarbetare i olika länder är hämtade ur Sverker Lindströms bok *Gränslösa kläder*, Atlas, 2004.

BOMULLSODLAREN PATEL

Bomullen odlas i Gujarat i Indien. Patel Deshmukh odlar på den mark han ärvt av sina föräldrar, den är inte särskilt stor. På hans mark arbetar förutom hans egen familj lokala bybor som han hyr in under vissa perioder, framförallt under skörden.

Patel Deshmukh har problem med lönsamheten. Bomullsplantor som växer är känsliga för torka, men när de skördas måste det vara torrt. Dessutom finns insekter som äter upp en del av skörden. För att stoppa dessa besprutar han plantorna med gifter som kan vara farliga för de som arbetar. Han vågar inte låta bli av rädsla för att skörden ska bli förstörd. Hans kostnader är framförallt utsäde och lön till lantarbetare som han hyr in vid plantering och skörd.

Patel Deshmukh säljer sin bomull till uppköpare som kommer till byarna och som också vill ha en del av betalningen. Bomullen hamnar sedan i en fabrik där man bereder och färgar bomullen och gör tyget som fabriken som tillverkar jeansen köper. För att få ihop tillräckligt med bomull för ett par jeans behövs en bomullsodling som är drygt tretton kvadratmeter. Det går åt ett halvt kilo kemikalier, totalt behövs ca 100 olika bekämpningsmedel. Dessutom förbrukas 6000-12000 liter vatten. Ett par jeans väger cirka 0,6 kg och består till 95 procent av bomull.

TEXTILARBETAREN VINITA

Vinita arbetar i textilfabriken Tara Factory som ligger i industristaden Tiripur i södra Indien. Hon är en 24-årig indisk kvinna som är gift och har tre barn.

Arbetsförhållandena för de anställda, som samtliga är unga kvinnor, är usla. Fabriken är gammal och sliten och arbetstiden är lång, tolv timmar per dag, sex dagar i veckan. Rasterna är korta och sällsynta. Luftens i fabriken är het och full av bomulldamm och ventilation saknas.

Vinita är trots sin låga ålder nästan utsliten av det hårda arbetet. Både hon och hennes man arbetar nästan varje dag, men ändå räcker pengarna knappt till mat och hyra. Under en genomsnittlig arbetsdag produceras det i genomsnitt fyra par jeans per arbetare i fabriken.

TEXTILFABRIKEN TARA FACTORY

Jeansen tillverkas i textilfabriken Tara Factory som ligger i industristaden Tiripur i södra Indien. I fabriken tillverkas märkesjeans till marknaden i Nord. I fabriken sysselsätts cirka 200 arbetare som samtliga är kvinnor mellan 16 och 25 år.

Fabrikschefen håller just på att förhandla om en order på 10 000 jeans från det amerikanska företaget Benzin. Samtidigt som han känner sig pressad av arbetarnas klagomål över dåliga löner och dåliga arbetsförhållanden, känner han en stor oro för att ordern ska gå till fabriken tvärs över gatan om Tara Factory inte kan erbjuda samma låga priser som förra året. Dessutom vet han att grannlandet nyligen börjat tillverka jeans till mycket låga priser och känner oro för att ordern går dit istället.

Tänk på att fabriken även har omkostnader i form av underhåll av fabriken, löner och inköp av material.

KLÄDMÄRKET BENZIN

Företaget Benzin från USA är världsledande på jeans. Märket Benzin säljs över hela världen och i Sverige är det butikskedjan Proffit som har ensamrätt på detta varumärke.

Företaget Benzin lägger varje år ner stora summor pengar på reklam och marknadsföring av sitt varumärke. Det är inte ovanligt att kändisar ställer upp i reklamkampanjer mot skyhögt ersättning.

KLÄDKEDJAN PROFFIT

Klädkedjan Proffit har sitt huvudkontor i Stockholm och leds av en grupp personer, den så kallade företagsledningen. Företaget har cirka 200 butiker runt om i Norden, bland annat i de större städerna på välkända affärsgator som Drottninggatan i Stockholm och Ströget i Köpenhamn.

Företaget säljer moderiktiga kläder av god kvalitet, främst till ungdomar. Proffit ägs av ett antal aktieägare och ledningen vill se till att dessa får god utdelning. Samtidigt brottas man med ökade utgifter för hyror och löner, höga skattekostnader och högre inköpspriser.

FRÅGESPORT

FRÅGOR OM FAIRTRADE

Oavsett om det sker som stillasittande tävling eller som en tipspromenad i små grupper så fungerar frågesporten som ett underlag för inläring. Anpassa själv frågorna till det område du vill beröra, här följer en frågesport om Fairtrade. Till varje svar finner du kortfattad fakta att använda dig av under genomgången av de rätta svaren.

Syfte: Att ge eleverna kunskap om Fairtrade i ett roligt sammanhang.

Gör så här: Använd frågorna till en tipspromenad eller som underlag till en frågesport.

1. VEM BESTÄMMER PRISET PÅ EN FAIRTRADE-MÄRKT VARA I EN BUTIK I SVERIGE?

- 1. Fairtrade
- X. Odlaren
- 2. Butiken

2. HUR STOR DEL AV DE FAIRTRADE-MÄRKTA PRODUKTERNA ÄR EKOLOGISKA?

- 1. 66 %
- X. 46 %
- 2. 26 %

3. HUR KAN MAN GARANTERA ATT DE INTERNATIONELLA FAIRTRADE-KRITERIERNA FÖLJS?

- 1. Alla led i produktionen kontrolleras av ett oberoende certifieringsorgan
- X. Företagen gör egna kontroller utifrån Fairtrade-kriterierna
- 2. Fairtrade i Sverige gör årliga kontroller av produkterna som säljs i Sverige

4. ALLA FAIRTRADE-CERTIFIERADE PRODUCENTORGANISATIONER FÅR EN PREMIE. VEM BESLUTAR VAD PREMIEN SKA ANVÄNDAS TILL?

- 1. Chefen för producentorganisationen
- X. Odlarna och anställda beslutar gemensamt
- 2. Det är redan förutbestämt av Fairtrade

5. VAD SKA FAIRTRADE-MÄRKET FÖRESTÄLLA?

- 1. Yin och Yang
- X. En människa som står och vinkar
- 2. En papegoja

6. HUR BIDRAR FAIRTRADE TILL ATT KAFFEODLARNNA FÅR EN FÖRBÄTTRAD EKONOMI?

- 1. Fairtrade betalar varje månad ut bidrag till varje odlare
- X. Enligt kriterierna ska varje odlare få minst ett minimipris för sina varor, och utöver det en premie som används för att utveckla lokalsamhället
- 2. Fairtrade International skickar ut stödpersoner för att hjälpa odlarna vid skördetid

7. VILKET AV FÖLJANDE ALTERNATIV KAN INTE VARA FAIRTRADE-MÄRKAT?

- 1. Rosor
- X. En butik
- 2. Vin

8. VAR ODLAS DE FLESTA FAIRTRADE-CERTIFIERADE BANANER SOM VI KÖPER I SVERIGE?

- 1. Danmark
- X. Dominikanska Republiken
- 2. Ecuador

9. HUR STOR DEL AV BANANERNA I DAGLIGVARUHANDLEN I SVERIGE ÄR FAIRTRADE-MÄRKTA?

- 1. 7,6 %
- X. 17,6 %
- 2. 26,7 %

FRÅGESPORT

SVAREN PÅ FRÅGORNA

1. VEM BESTÄMMER PRISET PÅ EN FAIRTRADE-MÄRKT VARA I EN BUTIK I SVERIGE?

2. Butiken

Priset på en Fairtrade-märkt vara bestäms alltid av den som säljer den. Det som regleras av Fairtrade International är minimipriset som producenten får, alltså det minsta man kan betala t.ex. en odlare för de kaffebönor som odlats.

2. HUR STOR DEL AV DE FAIRTRADE-MÄRKTA PRODUKTERNA ÄR EKOLOGISKA?

1. 66 %

I Sverige är cirka 66 % av produkterna ekologiskt certifierade enligt KRAV:s regler, räknat på försäljningsvärd i konsumentled. På global nivå har 52 % av de Fairtrade-certifierade producentorganisationerna en ekologisk certifiering.

3. HUR KAN MAN GARANTERA ATT DE INTERNATIONELLA FAIRTRADE-KRITERIERNA FÖLJS?

1. Alla led i produktionen kontrolleras av ett oberoende certifieringsorgan. Kontrollerna utförs av Flocert. Flocert ägs av Fairtrade International men drivs som ett oberoende internationellt certifieringsorgan, med ansvar för inspektioner och certifiering av producentorganisationer och exportörer/importörer. Inspektionerna utförs av ett sjuttiofem inspektörer från Flocert, av vilka ett drygt femtiotal är inriktade mot kontroll av just producentorganisationerna.

4. ALLA FAIRTRADE-CERTIFIERADE PRODUCENTORGANISATIONER FÅR EN PREMIE. VEM BESLUTAR VAD PREMIEN SKA ANVÄNDAS TILL?

X. Odlarna och anställda beslutar gemensamt
Beslutet för hur premien ska användas tas gemensamt av odlarna och anställda, en viktig del i en demokratisk process. Premien används till att utveckla lokalsamhället socialt och ekonomiskt, t.ex. i en ny skola, nya bostäder eller hälsovård, eller till investeringar i jordbruket/produktionen.

ringar i jordbruket/produktionen.

5. VAD SKA FAIRTRADES CERTIFIERINGSMÄRKE FÖRESTÄLLA?

X. Certifieringsmärket ska föreställa en odlare som står och vinkar och skickar en hälsning till oss, för att kunna minska avståndet mellan konsument och producent när vi ser en produkt som är Fairtrade-märkt i butiken.

6. HUR BIDRAR FAIRTRADE TILL ATT KAFFEODLARNÄR FÅR EN FÖRBÄTTRAD EKONOMI?

X. Enligt kriterierna ska varje odlare få minst ett minimipris för sina varor, och utöver det en premie.

7. VILKET AV FÖLJANDE ALTERNATIV KAN INTE VARA FAIRTRADE-MÄRKT?

X. En butik

En butik kan aldrig vara Fairtrade-märkt. Endast de varor som det finns utarbetade kriterier för kan certifieras.

8. VAR ODLAS DE FLESTA FAIRTRADE-CERTIFIERADE BANANER SOM VI KÖPER I SVERIGE?

X. Dominikanska Republiken

De flesta Fairtrade-märkta bananerna vi äter i Sverige kommer från Dominikanska Republiken.

9. HUR STOR DEL AV BANANERNA I DAGLIGVARUHANDLEN I SVERIGE ÄR FAIRTRADE-MÄRKTA?

X. 17,6 %

17,6 % enligt försäljningsstatistik för 2015.

VÄRDERINGSÖVNINGAR

VÄRDERINGSÖVNINGAR

Övningar för att skapa samtal utifrån elevernas ställningstaganden och värderingar. Använd gärna övningarna för att introducera ett ämne eller för att stämma av åsikter och kunskapsnivåer.

DEBATT

EN DEBATTÖVNING KRING BARNARBETE

Att använda sig av debattövningar är en effektivt sätt att få igång diskussioner i grupper. Ämnet för övningen kan varieras.

Syfte: Att låta eleverna reflektera kring vad som gör ett land fattigt samt fundera över vad som krävs för att motverka fattigdom.

Gör så här:

1. Dela upp gruppen i två eller flera grupper med varsin ståndpunkt – *för* barnarbete eller *mot* barnarbete.
2. Ställ frågan till grupperna: Ni är lagstiftare i ett land. Som lagstiftare, hur tänker ni kring barnarbete i landet? Vad har ni för argument för det?
3. Låt grupperna prata sig samman.
4. Varje grupp samlar argument under 5 minuter och utser en talesperson.
5. Argumenten skrivs upp på lappar som ska hjälpa talespersonen.
6. Utifrån elevernas ålder och kapacitet ska en konsekvensanalys på kort- respektive lång sikt förberedas. Det vill säga; vad leder gruppens beslut och tankegångar till?
7. På lapparna ska alla vinster och sidoeffekter av besluten inkluderas.
8. Talespersonen redogör för gruppens ställningstaganden.
9. Berätta för eleverna att de övriga får hoppa in om de har ett svar som kan hjälpa talespersonen.

Efterdiskussion: Låt efterdiskussionen ta tid. Prata gärna om hur eleverna tror att beslutsfattare i länder där barnarbete förekommer resonerar. Hur ser det ut i Sverige? Kan man dra några slutsatser från debattövningen kring barnarbete, går barnarbete att motverka på något vis?

DELA KUNSKAPEN

ELEVER DELAR MED SIG AV EGNA TANKAR OCH KUNSKAPER

Den här övningen passar bra när du vill introducera ett nytt område för gruppen, det ser till att gruppen får nya infallsvinklar från andra. Övningen passar även som avslutande övning när eleverna redan vet en hel del om ämnet och kan resonera utifrån olika ståndpunkter.

SYFTE

Att få deltagarna att dela med sig av sin kunskap samtidigt som de lär av varandra.

GÖR SÅ HÄR

Dela ut en tom lapp till alla deltagare. Be deltagarna att på lappen skriva ner sin åsikt om det du tar upp som ämne för övningen, exempelvis:

- Vilket av Fairtrades kriterier är det viktigaste?
- Vad är det bästa med Fairtrade?
- Vad gör Fairtrade för miljön?
- Vad utmärker en bra kampanj om Fairtrade?
- Etc., anpassa vad som ska skrivas till det syfte du har med övningen

Låt gruppen mingla med varandra i storgrupp, sätt gärna på lite härlig bakgrundsmusik. Varje person ska prata med fem andra personer (beroende på hur stor gruppen är) och berätta om det som står på deras egen lapp.

Varje gång man har samtalat med någon tar man över den lapp sin samtalspartner hade och går vidare och sprider den kunskapen vidare i gruppen. Man byter med andra ord lapp efter varje samtal och får en ny åsikt/fakta att tala om.

FYRA HÖRN

VÄRDERINGSÖVNING OM HÅLLBAR UTVECKLING OCH FAIRTRADE

Det här är ett sätt att låta eleverna pröva åsikter, höra andras tankar och diskutera kring olika frågor. Övningen ger även dig som lärare möjligheten att på ett enkelt sätt kartlägga åsikter och kunskapsnivåer i gruppen.

Syfte: Att få deltagarna att ta ställning i vissa frågor och argumentera.

Gör så här: Du ställer frågor till gruppen. Deltagarna får tre givna svarsalternativ, som representeras av ett hörn i rummet. Det finns även ett öppet hörn utan svarsalternativ. Deltagarna väljer ett svar utifrån frågan du ställer och placerar sig i motsvarande hörn. Valen sker i tystnad, efteråt frågar du vissa ur varje grupp hur de tänker, om andra i gruppen tänker annorlunda och så vidare.

VILKEN MÄNSKLIG RÄTTIGHET ÄR DEN VIKTIGASTE?

- Organisationsrätten
- Yttrandefriheten
- Rätten till mat och vatten
- Eget alternativ

VARFÖR ÄR EN DEL LÄNDER FATTIGA?

- På grund av ledarna
- Folket
- Historia
- Eget alternativ

MULTINATIONELLA FÖRETAG...?

- Ger arbetstillfällen och gynnar ekonomin i fattiga länder
- Bidrar till en globalt orättvis maktfördelning
- Är en viktig aktör inom handeln men de bör ta ett större socialt ansvar för sin verksamhet
- Eget alternativ

VILKA AKTÖRER HAR STÖRST MÖJLIGHET ATT PÅVERKA OCH/ELLER FÖRÄNDRA EN ORÄTTVIS VÄRLDS-HANDEL?

- Politiker
- Konsumenter
- Företag
- Eget alternativ

HUR KAN VI GÖRA VÄRLDEN BÄTTRE?

- Alla länder måste ta sitt ansvar
- Genom institutioner som riksdagen, EU och FN
- Genom att arbeta med organisationer och folkrörelser
- Eget alternativ

VILKEN FRÅGA ÄR VIKTIGAST FÖR EN BÄTTRE VÄRLD?

- Rättvis handel
- Jämställdhet
- Demokrati
- Eget alternativ

VARFÖR HANDLAR INTE ALLA FAIRTRADE?

- Folk vet inte vad Fairtrade är
- Folk glömmer bort när de handlar
- Folk struntar i hur andra människor har det
- Eget alternativ

NÄR ÄR DET OK ATT BARN ARBETAR ISTÄLLET FÖR ATT GÅ I SKOLAN?

- Om familjen inte har tillräcklig med mat för att klara sig
- Det är aldrig ok, oavsett omständigheterna
- Om de inte tar någon skada av arbetet
- Eget alternativ

VAD ÄR FRÄMSTA ORSAKEN TILL FATTIGDOM I ETT LAND?

- Krig och konflikter
- Bristande skolundervisning
- Inga naturtillgångar i landet
- Eget alternativ

VARFÖR ÄR DET SÅ SVÅRT ATT SKAPA EN RÄTTVIS BALANS MELLAN RIKA OCH FATTIGA LÄNDER?

- Fattiga länder har låg utbildningsnivå och hamnar därför i underläge
- Efterfrågan på billiga produkter gör det svårt för rika länder att erbjuda schyssta avtal
- Det finns för dålig kunskap i både rika och fattiga länder om hur världshandeln fungerar och vilka konsekvenser det får
- Eget alternativ

VEMS ANSVAR ÄR DET ATT HJÄLPA DE SOM LEVER I FATTIGDOM?

- De själva
- De rika länderna
- Landets regering
- Eget alternativ

VAD KAN DE RIKA GÖRA FÖR ATT HJÄLPA DE FATTIGA?

- Inget – de gör redan tillräckligt
- Bidra med pengar och kunskap
- Köpa varor från landet till rättvisa priser
- Eget alternativ

VAD SKULLE DU TYCKA OM ATT ARBETA ISTÄLLET FÖR ATT GÅ I SKOLAN?

- Det skulle vara roligt
- Det skulle vara jobbigt – då skulle jag inte lära mig lika mycket och jag skulle inte kunna umgås lika

mycket med mina vänner

- Jag skulle sakna att lära mig saker som kan påverka min framtid
- Eget alternativ

VAD ÄR DET VIKTIGASTE ARGUMENTET FÖR ATT BARN INTE SKA ARBETA I SVERIGE?

- Barn ska inte behöva ta sådant ansvar
- Barn ska ha utbildning för att få chans till ett bra liv med ett bra arbete
- Det finns inga jobb som barn kan utföra i Sverige
- Eget alternativ

HETA STOLEN

SNABB VÄRDERINGSÖVNING PÅ TEMAT HÅLLBAR UTVECKLING

Här ges möjlighet för eleverna att själva få ta ställning i olika frågor, ta del av andras åsikter och respektera eventuella olikheter.

Syfte: Att alla ska få prata, och bli lyssnade på. Bra övning för att introducera ett ämne och för dig att kartlägga värderingar och kunskapsnivå i gruppen.

Gör så här: Ställ stolar i en ring. Det ska vara en stol mer än antal deltagare (om det bara är en som vill byta plats). Du läser upp ett påstående, och de som inte håller med sitter kvar medan de andra reser sig och byter plats. När alla sitter ner igen frågar du några från varje läger varför de sitter kvar, eller bytt plats. Du är själv inte med och tar ställningstaganden i övningen, men kan sitta med i ringen om du vill.

Inled med ett par uppvärmande frågor, varva sedan med frågor som kan vara av mer komplicerad karaktär. Nedan finns exempel på frågor.

- Fattiga länder får skylla sig själva
- Jag har makt
- Det är alltid bättre att köpa närproducerade varor
- Jag kan göra världen bättre
- Det är svårt att göra skillnad
- Demokrati är viktigt i min vardag
- Jag använder min yttrandefrihet varje dag
- Fairtrade gör skillnad
- Det är alltid fel att köpa saker från andra länder
- Fairtrade är ineffektivt
- Fattigdom kan utrotas helt
- Det är aldrig fel att köpa saker som är gjorda genom barnarbete
- Det är alltid fel att köpa billiga kläder

OAVSLUTADE MENINGAR

ALLA ELEVER FÅR FORMULERA SIG KRING SAMMA TANKE

En klass på 25 elever består antagligen av 25 olika åsikter kring många frågor. Men ibland är det lätt att tro att vi alla tänker likadant kring saker i vår omgivning. Den här övningen handlar om att formulera våra tankar kring fattigdom, men temat kan enkelt anpassas.

Syfte: Att stärka eleverna att uttrycka sig i gruppen och att reflektera över egna och andras värderingar.

Gör så här: Eleverna sitter på stolar i en ring. Du läser en mening utan slut. Eleverna tänker för sig själv hur de vill att meningen ska avslutas. Ta en runda där var och en får säga sitt avslut på meningen. Upprepa samma procedur med nästa mening.

Exempel: Du läser meningen "om jag vann en miljon kronor skulle jag..." Du låter eleverna fundera en stund och tar sedan en runda där varje elev får avsluta meningen utifrån vad de själva tycker.

Att tänka på: Sitt gärna med själv i ringen istället för att stå bredvid. Var lyhörd om du själv väljer vem som ska börja prata. Gå gärna medsols varvet runt så slipper eleverna lägga energi på att få ordet. Övningen kräver koncentration så att alla lyssnar på alla, ta inte en ny mening om elevgruppen tappat koncentrationen, då ger övningen i alla fall ingenting.

FÖRSLAG PÅ MENINGAR

- Om ett land är fattigt då saknar det landet...
- Om jag vore fattig skulle jag...
- Fattigdom för mig är...
- När man pratar om fattigdom då menar man...
- Fattigdom finns för att...
- För att andra skulle kunna bli mindre fattiga skulle jag kunna ...
- Vi kan minska fattigdomen genom att...

TIPS!

Övningen kan även användas som en kort avslutande övning som får sammanfatta elevernas tankar efter passet kring några frågor.

SKALAN/HETA LINJEN

ENKEL VÄRDERINGSÖVNING

Enkla värderingsövningar är bra att använda för att fokusera på ett nytt område och att få igång diskussioner. Som lärare kan du även använda övningen för att åskådliggöra gruppens värderingar och tankar.

Syfte: Att ge eleverna möjlighet att själva göra ställningstaganden. Att synliggöra åsikter i elevgruppen på ett tydligt sätt utan ord.

Gör så här: Genom hela klassrummet går en osynlig linje, en skala. Du ställer ett påstående och eleverna tänker tyst för sig själv och placerar sig sedan på skalan utifrån i vilken grad de håller med påståendet. Från "Nej, jag håller inte alls med" till "Ja, jag håller med helt och hållet".

Inled gärna med något lättsamt påstående så att alla känner sig bekväma. Det är viktigt att eleverna gör egna beslut och gör detta tyst för sig själva. Eleverna får inte kommentera varandras val.

Fråga några elever från olika delar på skalan varför de ställde sig där de står efter varje påstående. Fråga slutligen om någon vill flytta sig efter att ha hört hur andra har tänkt.

Om det går, låt eleverna ställa sig i en liten båge när de väl ställt sig på skalan, då blir det lättare att se varandra och lättare att hålla fokus på det som sägs.

FATTIGDOMEN I VÄRLDEN KAN UTROTAS

- Ja absolut, det håller jag med om.
- Nej, det håller jag inte med om, det är omöjligt.

DET ÄR BRA ATT BARN ARBETAR ISTÄLLET FÖR ATT GÅ I SKOLAN

- Ja, det håller jag med om
- Nej, det håller jag inte alls med om.

DET FINNS FATTIGDOM I SVERIGE

- Ja, det finns många fattiga.
- Nej, bara enskilda fall.

DET ÄR OK ATT KÖPA NÅGOT SOM ÄR PRODUCERAT MED HJÄLP AV SKADLIGT BARNARBETE

- Ja, det håller jag med om. Vi kan inte ta ansvar för hur barn i andra länder har det.
- Nej håller inte med alls. Det är det sista jag vill köpa.

PRISER ÄR DET VIKTIGASTE NÄR JAG VÄLJER MELLAN ATT KÖPA OLIKA BANANER

- Ja. Jag köper alltid den billigaste bananen, oavsett vad de olika priserna beror på.
- Nej. Det finns andra saker som är mycket viktigare än priset.

DET ÄR DE STORA FÖRETAGENS FEL ATT ODLARE I LÄNDER MED UTBREDD FATTIGDOM INTE FÅR TILLRÄCKLIGT BETALT FÖR SITT ARBETE OCH DET DE ODLAR, DET ÄR INTE VI KONSUMENTER SOM SKA ÄNDRA OSS

- Ja, det håller jag med om.
- Nej, det håller jag inte alls med om.

FILMER & TIPS

Att använda sig av filmer är bra sätt att ge eleverna en gemensam upplevelse du sedan kan arbeta utifrån. Här finns några tips på filmer som du kan använda dig av.

FILM OM FAIRTRADE

ANVÄND EN FILM OM FAIRTRADE SOM DISKUSSIONSUNDERLAG

Här får ni höra olika odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom berätta om Fairtrade. Filmen är fem minuter lång och är ett bra verktyg att ha som underlag när ni ska undersöka Fairtrades internationella kriterier.

Syfte: Att göra Fairtrades internationella kriterier lite mer intressanta. Ibland kan det bli lite svårt och torrt att prata om dem.

Gör så här: Sätt deltagarna i en halvcirkel. Lägg tre stora blädderblockspapper på golvet med rubrikerna:

- Ekonomisk utveckling
- Social utveckling
- Miljömässig utveckling

Detta är de tre områden som Fairtrade-kriterierna verkar för. Det är även samma tre områden som ryms inom begreppet hållbar utveckling. Filmer finns på Fairtrade Sveriges hemsida www.fairtrade.se.

Ge deltagarna varsitt post-it block och en penna och sätt igång filmen. Under filmens gång ska deltagarna skriva ned på sina post-its vad de uppfattar att Fairtrade innebär. När filmen är klar ska deltagarna placera ut sina lappar under, vad de anser, rätt rubrik på blädderblockspapprena.

Exempel: En elev som ser filmen skriver upp "man har rätt att organisera sig fackligt" på en av sina lappar. Efter filmens slut sätter eleven lappen under rubriken "Social utveckling".

TIPS PÅ FILMER ATT JOBBA MED

FILMER SOM DISKUSSIONSUNDERLAG

En film kan många gånger vara ett effektivt verktyg för att introducera en elevgrupp till ett ämne, en problematik eller för att ge eleverna en grundläggande kunskap om något. Här ges exempel på några filmer som med fördel kan användas för detta.

Syfte: Att skapa diskussionsunderlag och ge eleverna en gemensam upplevelse att arbeta utifrån.

Gör så här: Använd filmerna som introduktion, de olika filmerna berör olika områden. Ta tid till efterdiskussion och koppla det till den enskilde elevens delaktighet i det som filmerna behandlar. Få eleven att fundera över:

- Vad spelar jag för roll i sammanhanget?
- Hur kan jag göra val som leder till en positiv utveckling i förhållande till den problematik som filmen tog upp?
- Hur kan skolan verka för att skapa förbättring?
- Hur kan vårt samhälle verka för att skapa denna förbättring?

FILM: [DARK SIDE OF CHOCOLATE](#)

Är chokladen vi äter producerad genom barnarbete och förekommer verkligen trafficking inom industrin? Den danske journalisten Miki Mistrati har med bland dold kamera undersökt detta på kakaofälten i Elfenbenskusten.

FILM: [BANANASI!](#)*

Fredrik Gerttens film belyser de bedrövliga arbetsförhållanden som råder inom den konventionella bananodlingen där farliga bekämpningsmedel ofta används. Filmen brukar kallas "Filmen som Dole inte vill att du ska se" och följer en uppmärksammad rättsgång där bananodlare i Nicaragua och en kubans advokat tar sig an uppgiften att stämma ett av världens största företag.

FILM: [BARNSLAVAR](#)

215 miljoner barn arbetar för att försörja sig och sina familjer. Av dessa är 115 miljoner fast i värsta formen av barnarbete. Den här filmen tar er med till Indien, där aktivister riskerar sina liv för att befria barnslavar. Ni får även besöka ett av världens fattigaste länder, Burkina Faso, där man arbetar för att hitta lösningar på problematiken. Filmen tar även upp att USA kan ha upp mot 500 000 mexikanska barn som arbetar i jordbrukssektorn. Helt legalt, dessutom, eftersom jordbruksarbete inte är klassat som hälsofarligt i USA.

FILMER FRÅN NATURSKYDDSFÖRENINGEN

På YouTube har Naturkyddsföreningen egna filmer du kan använda, bland annat korta filmer om vatten, kemikalier och cocktaileffekten med mera.

FILM: OM FAIRTRADE

På www.fairtrade.se finner du informationsfilmer om Fairtrade, där odlare berättade var Fairtrade är och vad Fairtrade innebär för dem.

TIPS!

Glöm inte att se filmerna som verktyg för att skapa bra diskussion. Ni hittar dem på webben.

KREATIVITET

A close-up photograph of a person's hands holding a large, dense bundle of dark brown vanilla beans. The person is wearing a blue garment, which is visible in the background. The hands are positioned at the bottom of the bundle, supporting it. The background is softly blurred, showing the blue fabric of the person's clothing.

KREATIVITET

Några exempel på lustfyllda övningar för kreativa läroprocesser. Filmskapande, forumteater mm är effektiva sätt att fånga elevernas intresse.

FN:S BARNKONVENTION-CHARADER

ROLIGA SÄTT ATT ARBETA MED BARNKONVENTIONEN

Sedan 1989 finns FN:s barnkonvention, 54 artiklar om mänskliga rättigheter för barn. Artiklarna gäller för alla barn i alla länder och de länder som undertecknat konventionen åtar sig att följa den. I de fall som länder inte lever upp till barnkonventionen är det ofta en följd av fattigdom. Exempelvis har alla barn rätt att gå i skolan, men i stora delar av världen måste barn arbeta istället för att familjen ska klara försörjningen.

Syfte: Att ge eleverna ökad kännedom för FN:s barnkonvention på ett lustfyllt sätt.

Gör så här: Dela in eleverna i två lag och berätta att de kommer att tävla mot varandra. Ge lagen 20 minuter på sig att skaffa sig information om barnkonventionen. Berätta att det kommer att vara viktigt att laget känner till alla artiklarna. Lagen får inte använda sig av anteckningar under den kommande tävlingen.

Under tiden eleverna samlar information förbereder du klassrummet så att eleverna kan framföra charader. Skriv även ut artiklar ur barnkonventionen och klipp isär dessa, förenkla gärna artiklarna till en mening. Alternativt använder du dig av de förenklade artiklarna intill.

När eleverna är tillbaka börjar charaderna. Två personer från ena laget tar en av de lappar du gjort och ska genom gester få sitt egna lag att förstå vilken artikel ur barnkonventionen som står på lappen. Om laget kör fast kan du vara med och stötta, men kommer inte laget på vad som står på lappen får motståndslaget gissa. När ett lag gissat rätt går turen över till det andra laget.

FÖRSLAG PÅ EFTERDISKUSSION

Sammanfatta efteråt vilka artiklar som var med i tävlingen. Prata om vikten av varje rättighet, hur viktig är den för ett samhälle? Vad kan det bero på att den inte efterlevs i ett land? Kan man göra något åt det?

FÖRKORTADE ARTIKLAR UR BARNKONVENTIONEN

Artikel 1 Ett barn är varje människa under 18 år.

Artikel 2 Artiklarna gäller för alla barn. Alla barn är lika mycket värda.

Artikel 6 Varje barn har rätt att leva och utvecklas.

Artikel 7 Varje barn har rätt till ett namn och en nationalitet.

Artikel 24 Varje barn har rätt till hälso- och sjukvård.

Artikel 27 Varje barn har rätt till skälig levnadsstandard.

Artikel 28 Varje barn har rätt till gratis grundskoleutbildning.

Artikel 31 Varje barn har rätt till lek, vila och fritid.

Artikel 32 Varje barn har rätt att skyddas mot ekonomiskt utnyttjande och mot hårt arbete som skadar eller hindrar barnets skolgång eller äventyrar barnets hälsa.

Artikel 34 Varje barn har rätt att skyddas mot alla former av sexuella övergrepp och mot att utnyttjas i prostitution och pornografi.

Artikel 35 Staten ska bekämpa handel med barn.

SKRIVA DIKTER

LUSTFYLLT SÄTT ATT ARBETA KRING BEGREPPET RÄTTVISA

Att skriva dikter är ett roligt sätt att närma sig begrepp som exempelvis rättvisa. Det ger underlag för diskussion samtidigt som eleverna får möjlighet att själva formulera sig.

Syfte: Att ge deltagarna möjlighet att reflektera över egna beteenden och fundera över hur man kan skapa engagemang hos andra. Temat på dikterna kan anpassas till det som passar bäst för stunden.

Gör så här: Inled med att göra övningar med gruppen, exempelvis värderingsövningar kring rättvisa. Prata om begreppet rättvisa, vad har vi för ansvar och vad är inte vårt ansvar och så vidare. Ge deltagarna papper och pennor och be eleverna att skriva minst en dikt på temat rättvisa. Sammanställ gärna som diktsamling som alla deltagare får.

Variant: Om det passar kan ni först arbeta med olika former av poesi. Kanske kan alla göra en dikt på temat rättvisa i olika versioner, exempelvis som haiku, på blankvers eller daktylisk hexameter?

TIPS!

Anordna en dikttävling på temat Fairtrade. Maila gärna vinnande bidraget och namnet på författaren till info@fairtrade, se så kan den eventuellt publiceras via hemsidor och bloggar.

GÖR EN EGEN FILM

ROLIGT SÄTT ATT ARBETA OCH SKAPA ENGAGEMANG

Att göra egna filmer är inte särskilt svårt. Det är dessutom en metod med väldigt bra pedagogiska effekter. Använd skolans kamera eller om eleverna eventuellt vill filma med sina egna mobiltelefoner. Det går även bra att fotografera och låta eleverna arbeta med stillbilder, musik och berättarröst.

Syfte: Att på ett roligt sätt lära sig något så bra att man enkelt kan förmedla det till andra.

Gör så här: Dela in eleverna i grupper. Se till att minst en deltagare i varje grupp har en mobiltelefon som det går att filma med. Alternativt lånar du ut en kamera till en grupp per lektion eller liknande.

Låt grupperna dra en lapp med ett tema – på detta tema ska gruppen göra en film, men den slutliga filmen får inte vara längre än 60 sekunder! Antingen sker detta i en tagning, eller så redigerar eleverna filmen om möjlighet finns. Filmerna utgår antingen från deltagarna själva, eller så låter du eleverna samla fakta innan de gör filmen beroende på temat på det som ska förmedlas med filmen. Eleverna kan även söka inspiration på internet.

EXEMPEL PÅ TEMAN FÖR FILMERNAS

- Gör en kort informationsfilm på temat: Vad är "hållbar utveckling"?
- Gör en kort informationsfilm på temat: Så här handlar du etiskt i butiken
- Gör en kort informationsfilm på temat: Så här handlar du klimatsmart
- Gör en kort informationsfilm på temat: Vad betyder olika produktmärkningar?
- Intervjuer på stan. Vad tänker folk på då de ser Fairtrade-märkningen
- Intervjua skolläda hur skolan arbetar med hållbar utveckling

Förslag på fortsatt arbete: Be grupperna att maila dig deras färdiga filmer. Du kan sedan sammanställa alla och ha filmvisning i klassrummet, låta filmerna vi-

sas på en tv i en korridor eller kanske på ert intranät. Kanske startar ni ett eget konto på You tube eller Vimeo?

TIPS!

Skicka er film till Fairtrade Sverige. Anordna en filmtävling där alla grupper har samma tema på sin film. Kanske kan övriga elever på skolan vara med och rösta? Maila vinnande resultatet till info@fairtrade.se

TEATER

ETT KREATIVT SÄTT ATT BERÖRA ÅSIKTER

Att låta elever gestalta åsikter och värderingar är ett effektivt sätt att skapa diskussionsunderlag. Eleverna själva behöver inte stå för de åsikter de representerar och ofta blir det komiska inslag som skapar ett lustfyllt arbetsklimat.

Syfte: Att ge eleverna möjlighet att pröva åsikter och värderingar i ett tillåtande klimat.

Gör så här:

Steg 1: Dela in eleverna i mindre grupper eller par. Låt de förbereda en liten scen utifrån temat: en konflikt/olika åsikter. Be elevgrupperna att spetsa till det ordentligt, de ska gestalta personer med helt olika åsikter och försöka att hitta så många argument som möjligt åt de inblandade i scenen. Om det behövs låter du eleverna först samla information som underlag, kanske har de olika grupperna var sitt tema som exempelvis bistånd, miljöförstöring, konsumentmakt, dödsstraff, partipolitik osv.

Steg 2: Låt de grupper som vill visa sin scen inför helklass. Be övriga klassen att absolut inte kommentera det som spelas upp, låt de som spelar göra sitt. Efteråt får gruppen berätta om de olika åsikterna som de hade med i sin scen. Följ med reflektioner och efterdiskussion från publiken. Gå sedan vidare till nästa grupp.

Om du vill förbereda en egen scen är det ett bra sätt för eleverna att samtidigt lära sig att tolka text. Prova även att påbörja scener som eleverna själva finner en fortsättning på, det kan underlätta för eleverna,

Intill ser du ett exempel på hur en dialog kan se ut som du förbereder där eleverna själva får hitta på vad som sägs mellan de inledande och avslutande replikerna.

- A Vad är det där?
 B Va?
 A Vad är det där, sa jag.
 B Vaddå? Det är väl inget.
 A Det är ju en banan!
 B Ja, jag äter en banan, än sen?
 A Den är ju inte Fairtrade-märkt.
 B Har du problem med det eller?

Hitta på fortsättningen.

Scenen ska dock antingen avslutas med orden:

- A Men det var ju bara en bäver!
 B Du är ju sjuk, jag vill aldrig mer se dig!

Eller så ska scenen sluta med orden:

- A Svårare än så är det inte, visst är det bra?
 B Jag är så glad att du berättade det här för mig, jag är en bättre människa nu.

FORUMTEATER

INTERAKTIV TEATER

Forumteater är en interaktiv teaterform med syfte att få publiken engagerad i handlingen. Här har publiken möjlighet att vara med och påverka händelseförloppet och prova nya handlingar för att se hur situationen förändras. Det finns mycket att säga och lära om forumteater, forumspel och diskussionsteater. Det här är en kortfattad beskrivning av formen.

Syfte: Att ge eleverna möjlighet att diskutera och ompröva åsikter och beteenden.

Förberedelser: Uppvärmade övningar förbättrar resultatet av forumteaterpasset du tänker genomföra. Börja gärna med någon lekfull övning och diskussionsövningar som för er in på det ämne ni ska behandla. Om klassen aldrig arbetat med forumteater kan det vara bra att *inte* börja med någon ingående föreläsning om forumteater och dess ursprung, håll det istället förutsättningslöst och lustfyllt.

Gör så här: När klassen är uppvärmd för uppgiften delar du in eleverna i mindre grupper och ger varje grupp i uppgift att arbeta fram en scen som ska spelas upp för resten av klassen.

SCENERNA SKAPAS

De scener som grupperna gör ska vara korta och ha en tydlig konflikt eller problematik och det ska sluta i elände. Scenen ska vara tydlig i fråga om vem som är utsatt och vem eller vilka som förtrycker. Scenen ska med andra ord vara rejält tillspetsad för tydlighetens skull. Dessa delar måste scenen uppfylla:

- Det som spelas upp ska vara kort
- Det ska finnas en tydlig konflikt eller problematik
- Det ska sluta i elände
- Det ska vara tydligt vem som är utsatt och vem eller vilka som förtrycker.

NÄR SCENEN SPELAS UPP

När en grupp spelar upp sin scen är du länken mel-

lan publiken och gruppen som spelar upp, du är en så kallad joker. Första gången en scen visas sitter publiken tyst och tittar.

PÅVERKA HÄNDELSEFÖRLOPPEL I SCENEN

När scenen är färdig är det dags att försöka att förbättra utgången av det ni sett. Prata med publiken om vem i scenen som var förtryckt, var problemet låg, vilka som var passiva osv. Scenen spelas upp igen och nu får vem som helst i publiken ropa "stopp" för att sedan gå upp och byta ut en skådespelare och ta över dennes karaktär. Man får dock inte byta ut en förtryckare.

Nu har den som hoppat in möjlighet att göra andra val för att försöka påverka scenen till det bättre. Uppmana skådespelarna att följa inhopparens förändringar så trovärdigt som möjligt, de ska inte vara onödigt hårda och inte heller foga sig överdrivet mycket. Efteråt spelas scenen upp från början igen och andra kan testa att byta ut någon. Fortsätt tills ni behandlat scenen så gott ni kan.

ALTERNATIV

Testa utan inhoppare. Låt publiken istället prata ihop sig och ge förslag till någon av karaktärerna.

EXEMPEL PÅ TEMAN I SCENERNA

- En chef som inte tillåter miljömärkt kaffe på en arbetsplats
- En farlig kemikalie har upptäckts på bananer i en butik
- En anställd som ej får organisera sig fackligt

ENTREPRENÖRIELLT

ENTREPRENÖRIELLT & EGET ENGAGEMANG
Övningar och workshops kring socialt entreprenörskap, det egna engagemang i vardagen och konsumentpåverkan.

VAD KAN JAG GÖRA?

VILKA VAL VILL DU SJÄLV GÖRA FÖR MILJÖN? GÖR DIN EGEN LISTA

I regel har vi i Sverige ganska bra kännedom om vad vi kan göra för att bidra till en bättre miljö. Men vad är vi själva villiga att göra för förändringar i våra egna liv? Det här är en övning där vi får ställa oss den frågan.

Syfte: Att ge eleverna ökad kunskap om hur de genom olika medel och förändringar kan göra en insats för miljön.

Gör så här:

Steg 1: Låt eleverna fundera över vilka av exemplen nedan som verkar möjliga, alternativt omöjliga, att genomföra. Låt eleverna sätta alla exempel i ordning 1-10 där 1 betyder *detta skulle jag ha lättast att leva efter*. 10 betyder *detta kommer jag ha svårast att leva efter*.

- Att inte duscha med varmvatten mer än tre minuter per dag
- Att anlägga en enorm kompost hemma
- Att bo utomlands i ett varmt land en månad om året.
- Att bygga en stor eldstad i huset och bara värma upp hemmet med värme från elden.
- Att köpa roliga upplevelser som exempelvis teater- och konsertbiljetter istället för att köpa saker när du handlar julklappar, presenter osv
- Att få mina föräldrar att köpa ekologiskt mat
- Att få mina föräldrar att handla närodlad
- Att äta vegetariskt dagligen
- Att cykla istället för att använda kollektivtrafiken
- Att anordna en modevisning med second hand-kläder.

Eleverna sätter sig sedan i grupper och försöker enas om en gemensam topplista. Därefter kan grupperna jämföra sina listor med varandra.

Steg 2: Vad betyder då dessa olika handlingar för

miljön egentligen? Är det något av alternativen som rent av inte är bra alls? Finns något som skulle innebära en stor förbättring?

Låt eleverna göra en ny lista från 1-10, där 1 betyder *denna punkt tror jag betyder mest för miljön* och där 10 betyder *denna punkt betyder minst för miljön*. Eleverna återgår sedan till gruppen och enas om en topplista. Därefter görs en jämförelse mellan gruppernas listor.

TIPS

Försök att göra övningen i en lustfullt resonerande ton om vad man kan göra för miljön, det är inte bra om resultatet av övningen blir en skuld känsla av att man inte gör tillräckligt.

DRAKNÄSTET

ENTREPRENÖRIELLT LÄRANDE I ROLIG FÖRPACKNING

Verklighetsförankring är en viktig del av det entreprenöriella lärandet. I den här övningen genereras idéer som ska infrias i verkligheten och involverar såväl skola som närsamhället.

Syfte: Att skapa en kreativ miljö för nya idéer och ge eleverna möjlighet att genomföra dessa i verkligheten.

Gör så här: Förbered gärna klassen med lite idégenerering, exempelvis genom diskussionsövningar och brainstorming kring ämnet ni ska fokusera på.

Det handlar om att låta elever i små grupper kläcka bra idéer och att presentera dessa på bästa sätt inför drakarna, juryn. Dessa drakar väljer ut den bästa idén och som pris får vinnande gruppen stöd för att genomföra just den idén. Det kan vara allt ifrån hjälp av kunnig personal på skolan som står till tjänst, hjälp med att kontakta utomstående personer som är värdefulla för uppgiften eller om det finns någon möjlighet att ge en liten summa pengar för att underlätta genomförandet av den vinnande idén. Drakarna kan bestå av personal från skolan eller inbjudna utifrån som har kunskap inom det ni ska arbeta med.

Dela in klassen i mindre grupper. Grupperna får nu 30 minuter på sig att komma fram med en bra idé. Om ni inte inledde passet med idégenerering kanske längre tid behövs. Grupperna ska sedan förbereda en presentation av sin idé på max 3 minuter. De ska även kortfattat skriva ner sin idé utifrån följande mall:

- Namn på gruppdeltagarna
- Namnet på idén
- Vad är vår idé? Mycket kortfattat och slagkraftigt
- Vad är syftet? Beskriv med en mening
- Vad är de konkreta målen? Kortfattat

När det är dags för presentation får varje grupp ställa sig framför drakarna och presentera sin idé. Varje grupp får tre minuter på sig och sedan är det dags för feedback från drakarna. Drakarnas uppgift är att ge positiv feedback samt ge tips eller tankar kring idén. Men glöm inte bort att det ska vara uppmuntrande, deltagarna ska känna sig upplyfta och glada efteråt, samt sugna på att genomföra sin idé.

När grupperna fått feedback går de tillbaka och finslipar på sina idéer och lämnar slutligen in sina färdiga idéer. Drakarna får i uppgift att välja ut den idén som är bäst, och denna idé ska sedan hela klassen arbeta med att genomföra. Drakarnas uppgift blir fortsatt att stötta och komma med sin kompetens och idéer när det behövs, låt eleverna veta det.

SOCIALT ENTREPRENÖRSKAP

Använd gärna övningen som en metod för att låta eleverna arbeta med identifiering av något problem i närområdet eller samhället som de kan arbeta med för att förbättra.

TIPS!

Glöm inte att skapa en kreativ miljö med till exempel musik, frukt, godis, färgpennor och blädderblock.

VÄRLDSCAFÉET

AKTIONS-WORKSHOP FÖR ATT SKAPA NYA IDÉER

När får du bäst idéer i vardagen? När du är ute och promenerar? I duschen? När du ska sova? Att generera bra idéer på beställning kan däremot vara svårt, då är det bra med processledning och övningar som skapar bra förutsättningar. Det här är en mycket enkel övning med syfte att skapa nya idéer. Temat för övningen kan givetvis varieras.

Syfte: Att skapa en kreativ miljö för nya idéer. Övningen kan göras med olika teman.

Gör så här: Gör i ordning fyra stationer med stora blädderblockspapper och färgpennor. Varje station utgör ett eget område:

- Svenska konsumenter
- Svenskt näringsliv
- Stat/landsting/kommun
- Svenska civilsamhället

Presentera för gruppen att ni ska arbeta med kampanj och att ni ska generera idéer kring ett mål, exempelvis: "Hur gör vi största möjliga skillnad för odlare och anställda i utvecklingsländer?".

Dela sedan in deltagarna i fyra grupper, en grupp per station. Låt först grupperna samtala om rubriken på varje station. Vad ryms inom begreppet? På blädderblockspappret ska de sedan skriva sina idéer kring uppdraget utifrån målet med kampanjen, minst fem förslag per grupp. Skapa gärna en trevlig miljö med till exempel musik under övningens gång.

Efter sju minuter roterar grupperna och fortsätter övningen genom att "bygga på varandras idéer" samt skriva nya idéer. När alla deltagare varit på alla stationer ska deltagarna tydligt markera två av de idéer som de anser är bäst. Markera exempelvis med att rita en stjärna. Tillsammans går ni sedan igenom de vinnande alternativen, där har ni ett bra underlag för att planera kampanjen vidare.

GLOBALA HÅLLBARHETSMÅLEN – AGENDA 2030

HUR GÖR VI SKILLNAD PÅ BÄSTA MÖJLIGA SÄTT?

I september 2015 antog FN:s generalförsamling 17 globala mål för hållbar utveckling (Sustainable Development Goals) med syfte att till 2030 utrota den extrema fattigdom, minska ojämlikheter och orättvisor samt att lösa klimatkrisen. Varje mål har flera mätbara delmål och av de totalt 169 olika delmålen berör nästan samtliga livsmedel och jordbruk i någon form. Den här övningar handlar om att eleverna ska få öka kunskap om de globala målen för hållbar utveckling och de kan bidra till att målen nås.

Syfte: Att introducera eleverna till de globala målen för hållbar utveckling. Att skapa engagemang.

Gör så här: Låt eleverna söka på nätet om de globala hållbarhetsmålen, eller berätta kort och gott vad det är och bakgrunden till dessa mål.

Stolpa upp de 17 målen och diskutera i helklass om varje mål, vad det kan innebära, varför det anses vara viktigt och så vidare.

Dela in klassen i åtta grupper. Varje grupp får två av målen tilldelade till sig och får sedan uppgiften: Hur kan vi göra för att dessa mål ska uppnås?

Låt grupperna tänka högt och lågt, på personliga plan och på mer övergripande plan. Kan klassen göra något? Kan skolan involveras? Kommunen? Låt slutligen grupperna enas om var sin idé som de utvecklar och presenterar för varandra.

TIPS!

Använd de nya idéerna för fortsatt arbete, låt de inte rinna ut i sanden. På www.globalamalen.se kan du och dina elever läsa mer om arbetet med de globala målen för hållbar utveckling.

Rättvis handel och Fairtrade kan bidra till att uppnå flera av de 17 mål som världens ledare satt upp, speciellt följande mål:

Mål 2:

Avskaffa hunger, uppnå en trygg livsmedelsförsörjning, bättre kosthållning och ett hållbart jordbruk

Mål 5:

Uppnå jämställdhet, stärka alla kvinnors och flickors egenmakt

Mål 8:

Verka för en inkluderande och hållbar ekonomisk tillväxt, produktiv och full sysselsättning med anständiga arbetsvillkor för alla

Mål 12:

Främja hållbara produktions- och konsumtionsmönster

Mål 13:

Vidta omedelbara åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser

Mål 16:

Främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, där alla har tillgång till rättvisa, samt bygga upp ansvarsskyldiga institutioner

Mål 17:

Stärka verktygen för implementering samt förbättra det globala partnerskapet för hållbar utveckling

Läs mer om den roll Fairtrade spelar när det kommer till att uppnå de nya målen, i rapporten [Agenda 2030 Fairtrade och de globala hållbarhetsmålen](#).

MOROTSMOBB & FLASH MOB

KONSUMENTMAKT OCH OPINIONSILDNING PÅ ETT ROLIGT SÄTT

En morotsmob är en form av konsumentpåverkan, en positiv och omvänd bojkott. Morotsmobben brukar syfta till att belöna och uppmärksamma företag som satsar på ett socialt och miljömässigt ansvarsfullt sortiment eller arbetssätt.

Syfte: Att ge eleverna ökad insikt i hur konsumenters efterfrågan kan styra utbudet. Att ge introducerande kännedom för konsumentpåverkan.

Gör så här: När klassen är väl förtrogna med produktmärkningar för hållbarhet pratar ni om vad ni som enskilda konsument kan göra.

MOROTSMOBB

Berätta om fenomenet "morotsmob" och förklara att det ska ha varit aktivisten Brent Schulkin som 2008 myntade begreppet och genomförde första morotsmobben, då kallad carrotmob, i San Francisco.

Låt eleverna komma fram till en morotsmob att utföra i närheten. Exempelvis att uppmuntra ett café som börjat sälja Fairtrade-märkt te. Eleverna mobiliserar då klassen, andra elever på skolan och vänner och bestämmer sig för när och hur de ska göra.

Låt oss säga att 50 ungdomar besöker det berörda caféet under ett par dygn och frågar efter Fairtrade-märkt te och sedan köper det.

Diskutera: På vilket sätt skiljer sig en morotsmob från en bojkott? Uppnås olika resultat? Hur tänker exempelvis en butikschef som blir utsatt för en morotsmob? Vad kan man påverka med en morotsmob?

FLASH MOB

Flash mob är något som kan liknas med dold teater, dvs att omgivningen tar del av något som sker, som

en happening, utan att känna till överenskommelsen. En flash mob innebär att en grupp människor samlas på en offentlig plats, och där gör någonting oväntat en kort stund och sedan skingras. Omgivningen känner inte till vilka som gjorde det, eller varför. Vanligtvis organiseras flash mobs genom sociala medier. Syftet kan vara att använda det offentliga rummet för att skapa uppmärksamhet kring något för att få igång en diskussion, eller att uppmärksamma och hylla.

TIPS!

Använd gärna den här typen av övningar för att skapa sätt att uppmärksamma skolans arbete, butiker ni vill lyfta fram, träna eleverna i att skapa opinion och väcka elevers intresse för kampanj.

UNDERSÖKANDE UPPGIFTER

UNDERSÖKANDE UPPGIFTER

Här följer uppgifter där eleverna själva eller i grupp undersöker och samlar fakta kring olika områden, allt från världshandelns historia till hur företag arbetar för att motverka barnarbete.

SKA BARN FÖRSÖRJA ELLER PLUGGA?

HUR ARBETAR FÖRETAGEN MOT BARNARBETE?

Barnarbete är inget enskilt isolerat problem, det är i mångt och mycket en konsekvens av fattigdom. I många fall tvingas barnen arbeta vid låg ålder istället för att gå i skola eftersom föräldrarna är arbetslösa eller tjänar för lite pengar för sitt arbete. Det här är en övning som låter elever undersöka hur företag arbetar mot barnarbete och hur vi som konsument kan göra enkla val som gör skillnad.

Syfte: Att ge eleverna insikt i att hållbar konsumtion inte enbart handlar om ett miljöperspektiv, utan även innefattar en social och en ekonomisk dimension.

Gör så här:

Steg 1: Eleverna ska gruppvis diskutera kring vad konsumenter i Sverige kan göra för att barn i andra länder ska slippa arbeta inom jordbruk och industri och istället gå tillbaka till skolorbänken. Be eleverna att sammanfatta sina funderingar på ett A4-ark.

Steg 2: Låt eleverna ta reda på hur man arbetar inom Indiska, Hennes & Mauritz samt Jysk Bäddlager för att motverka barnarbete i sin egen och underleverantörernas produktion.

Steg 3: Låt eleverna sammanställa en åtgärdsplan om tio punkter för hur just de skulle handla mer hållbart.

FAIRTRADE-MÄRKNINGEN

ELEVERNA UNDERSÖKER

Fairtrade är en produktmärkning som kan ses som ett verktyg för konsumenter. Men vad är det egentligen för skillnad mellan konventionella och Fairtrade-märkta varor? Och hur ser det ut i butikerna där eleverna bor? Här ges eleverna möjlighet att samla information och själva göra undersökningar i närområdet.

Syfte: Den här uppgiften är ett sätt för eleverna att få kunskap om vad Fairtrade-märkta produkter är. Att fördjupa elevernas kunskap inom detta område kan få dem att förstå att var och en kan göra skillnad genom aktiva konsumtionsval.

Gör så här: Låt eleverna arbeta i par med att besvara frågorna nedan. Eleverna får sedan själva söka efter svar bland annat genom att titta på Fairtrades hemsida www.fairtrade.se

- Vad är det för skillnad mellan Fairtrade-märkta varor och konventionella varor?
- På vilket sätt kan Fairtrade-märkta varor gynna bönderna i länder med utbredd fattigdom?
- Vilka Fairtrade-märkta varor finns att köpa i Sverige?
- Vem är det som bestämmer vad som får bli Fairtrade-märkt?
- Finns det någon internationell Fairtrade-märkning?

Eleverna kan sedan få i uppgift att undersöka utbudet av Fairtrade-märkta produkter i närområdet.

- I vilka butiker där de bor finns Fairtrade-märkta varor och hur stort är utbudet?
- Vilken butik har flest Fairtrade-märkta varor?
- Hur stor är prisskillnaden mellan Fairtrade-märkta och "vanliga" varor?
- Om en butik har få Fairtrade-märkta varor, varför tar de inte in fler?
- Känner butikspersonalen eller den ansvariga i butiken till vad Fairtrade innebär?

VÄRLDSHANDELNS TIDSLINJE

VÄRLDSHANDELN HAR EN LÅNG HISTORIA

Världshandeln har en lång historia. Här arbetar eleverna i grupp och gör en tidslinje utifrån begrepp som de studerar och jämför. Övningen är relativt tidskrävande och genomförs med fördel under ett par lektionstillfällen.

Syfte: Att öka förståelsen för centrala historiska begrepp och hur dessa påverkat världen idag.

Material: Relevanta läroböcker i ämnet historia, färgpennor och blädderblock, gärna också blindkartor för att illustrera var någonstans det fanns handelsförbindelser och vilka länder som var koloniserade respektive koloniserare.

Gör så här: Eleverna arbetar i mindre grupper. Låt grupperna ta reda på vad följande begrepp och företeelser innebär:

- **Frihandel** – När och varför blev frihandel ett begrepp? Varför just då och inte 300 år tidigare?
- **Merkantilism** – Vad innebar merkantilismen och vilken roll tror ni denna spelade under kolonialismen?
- **Industriella revolutionen** – Varför kallar man detta för en revolution och hur kom den europeiska industrialismen att påverka resten av världen?
- **Kolonialism** – Varför uppstod kolonialismen? Hur kom det sig att europeiska stater gav sig ut för att upptäcka världen?
- **Imperialism** – Vad var det som utmärkte 1800-talets imperialism och hur påverkar den världen idag?
- **Protektionism** – Hur kommer det sig att såväl protektionism som frihandel har levt sida vid sida?

Diskutera hur de olika begreppen hänger samman och påverkar varandra. Slutsatserna visas genom att grupperna ritat var sin historisk tidslinje.

UNDERSÖKA FÖRETAG

HUR MOTVERKAS BARNARBETET?

Idag ser man inte hållbar konsumtion ur enbart ett miljöperspektiv, utan även ur ett socialt och ett ekonomiskt perspektiv. Konsumenter och företag har möjlighet att göra skillnad. Enligt artikel 32 i FN:s barnkonvention får inget barnarbete förekomma, ändå ser verkligheten annorlunda ut i vissa länder. Vad kan vi göra åt det? Och vad gör företagen?

Syfte: Att eleverna får möjlighet att undersöka hur olika företag arbetar med frågor som rör barnarbete.

Gör så här:

Steg 1: Eleverna ska gruppvis diskutera kring vad konsumenter boende i Sverige kan göra för att barn i andra länder ska slippa arbeta i produktionsindustrin och istället gå tillbaka till skolbänken. Be eleverna att sammanfatta sina funderingar på ett A4-ark.

Steg 2: Låt eleverna ta reda på hur man arbetar inom exempelvis Indiska, Hennes & Mauritz samt Jysk Bäddlager för att motverka barnarbete i sin egen och underverantörernas produktion.

Steg 3: Låt eleverna sammanställa en åtgärdsplan om tio punkter för hur just de skulle handla mer hållbart.

Steg 4: Grupperna redogör för hur de företag de undersökt arbetar och vilka tio punkter gruppen kommit fram till.

AGENDA 21

GRUPPARBETEN OM FATTIGDOMSBEKÄMPNING OCH HÅLLBARHET

Agenda 21 skulle ungefär kunna förklaras som dagordningen för det 21:a århundradet. Där beskrivs hur arbetet med miljö, fattigdomsbekämpning och bristande demokrati skall utvecklas för en hållbar utveckling. Agenda 21 har flera mål, här ges uppgifter kring två.

Syfte: Att belysa förbättringar som sker i världen, lokalt och globalt.

Gör så här: Dela in klassen i mindre grupper. Skriv sedan upp nedanstående två utgångspunkter/mål på tavlan. Frågan som grupperna har till uppgift att arbeta med är "Hur når vi dessa två mål?"

1. EN LÅNGSIKTIG OCH HÅLLBAR UTVECKLING

Ekonomisk tillväxt skall ske i samklang med naturen, och människans nuvarande livskvalitet ska höjas utan att kommande generationers förutsättningar för ett hälsosamt liv äventyras.

2. UTROTANDE AV FATTIGDOMEN

Bättre levnadsvillkor ska skapas för världens människor, i första hand för de mest utsatta. Den allmänna fattigdomen ska minska och den extrema fattigdomen utrotas.

Arbetsätt för grupperna: Varje grupp ska lösa uppgiften utifrån den roll de får av dig. Rollerna finns in till. Grupperna samlar fakta och sammaställer detta i en text, gruppen resonerar utifrån de intressen som varje enskild grupp har tilldelats genom den roll som gruppen fått. Du kan själv välja om du vill ta bort någon grupp eller lägga till någon egen du kommer på.

Övningen resulterar i att varje grupp presenterar en rapport med fakta och argument för sin sak. Givetvis finns utrymme för egna åsikter och spekulationer utifrån den roll man arbetar utifrån.

OLIKA ROLLER FÖR GRUPPERNA

- Energi- och miljöexperter
- Miljöaktivister. Exempelvis Greenpeace
- Industrin. Bilindustri och olja
- Politiker. Ekonomisk tillväxt i fokus
- Politiker. Miljön i fokus

TIPS!

För att hjälpa grupperna att komma igång kan fler frågeställningar användas. Exempelvis: Går det att skapa hållbarhet och ekonomisk tillväxt samtidigt? Räcker jordens resurser för att förbättra levnadsvillkoren för alla världens fattiga?

KAKAO - EN MÖRK BAKSIDA

UNDERSÖKANDE OM KAKAO

En av världens mest uppskattade råvara är kakao. Men inom kakaoindustrin finner man en stor problematik med arbete som sker under bedrövliga former, till och med barn som arbetar under slavliknande förhållanden. Den här övningen ger eleverna både ökad förståelse för denna extremt populära råvara och dess mörka baksida.

Syfte: Att ge eleverna ökad förståelse för kakaoindustrin och kännedom om fattigdomsrelaterade problem i industrin.

Gör så här: Eleverna får i uppgift att utifrån punkterna leta fakta och skriva en text. Du väljer själv om

eleverna ska arbeta med en, flera eller alla punkter. Alternativt kan frågeställningarna delas upp mellan olika grupper. Låt eleverna samla fakta under en hel lektion för att kunna redovisa vid nästa.

- Hur ser kakaos historia ut?
- Var ifrån importerar vi mest kakao?
- Är det nyttigt med choklad?
- Fairtrade-märkt kakao, vad innebär det?
- Från kakaofrukt till chokladkaka, hur går det till?

FÖRSLAG PÅ EFTERDISKUSSION

Varför är kakao så populärt? Hur kan problemen med barnarbete finnas i en så stor industri som levererar till oss i västvärlden? Går det att förbättra situationen? Vad finns det i så fall för möjligheter för detta? Varför är inte all choklad Fairtrade-märkt?

TIPS!

"[Dark Side of Chocolate](#)" är en dokumentärfilm av Miki Mistrati och U. Roberto Romano. Den handlar om hur barn köps som arbetskraft på kakaofälten. Filmen används ofta som diskussionsunderlag i pedagogiska sammanhang.

PRODUKTMÄRKNINGAR

DAGS ATT KIKA NÄRMRE PÅ VÅRA KONSUMENTVERKTYG

Enligt undersökningar är det många som tycker att det finns många märkningar på varor vi köper i en vanlig matbutik och att det kan vara svårt att hålla reda på alla. Som konsument är produktmärkningarna enkla och viktiga verktyg och här ges eleverna möjlighet att lära sig om de största märkningarna.

Syfte: Att ge eleverna ökad kännedom och kunskap om de största produktmärkningarna i Sverige.

Gör så här: Övningen kan göras enskilt eller i grupp. Kopiera och klipp ut nedanstående logotyper. Det är produktmärkningarna: Fairtrade, Svanen, Bra Miljöval, EU Ecolabel, Krav och EU:s märkning för ekologiskt jordbruk. Låt eleverna samla information på

exempelvis respektive hemsida eller konsumentverkets hemsida. Låt eleverna undersöka kring varje märkning:

- Vad innebär det att en produkt bär just detta märke?
- Vad skiljer dessa märkningar åt?
- Vilka produkter kan märkningarna finnas på?

NÅGRA AV DE STÖRRE MÄRKNINGARNA

ENERGIZERS

ENERGIZERS & UPPVÄRMNING

Huruvida ett lektionspass blir lyckat eller inte kan bero på om du fått med dig gruppen i inledningen. Här är ett par tips på korta övningar du kan få användning av.

ENERGI-ÖVNINGAR

ÖVNINGAR ATT INLEDA LEKTIONSPASS MED

Att anpassa sina inledningar av lektionspass är att göra sig själv och elevgruppen en stor tjänst. Om en grupp verkar loj och du behöver energi för kommande uppgifter under passet så kan du ha mycket att tjäna på att göra en kort uppvärmare som sätter igång kropp och hjärna.

ÖVNING: STRESSCHARADER

Syfte: Att skapa lust och energi i elevgruppen.

Gör så här: Dela upp klassen i två grupper. Varje grupp är ett lag. Den grupp som vinner är den som hinner göra flest charader under övningen.

- Grupperna ställer sig på motsatt sida av rummet på var sitt led.
- I en burk eller liknande mellan lagen finns små lappar, på varje lapp står två ord. Orden på lapparna börjar på samma bokstav.
- När tävlingen börjar springer de två främsta i varje lag fram till det ställe där du har lagt papperslapparna med ord på. Paret ska sedan utan ord, enbart med kroppsspråk och mim, gestalta vad som står på den lappen för sina lagkamrater.
- När laget har gissat rätt ställer sig paret sist och två nya springer fram, på det viset fortsätter det tills lapparna är slut. Kom ihåg att lägga lapparna på ett givet ställe för att kunna räknas ihop i slutet.
- Du hjälper till när någon kör fast, eller ropar små glada utrop att det är jämnt mellan lagen osv.

Att tänka på: Anledningen till att man är två som går upp är att en del tycker det är obekvämt att gestalta inför andra.

Exempel på ord: trött tiger, sned stol, berusad bäver, glad gitarr, blå byxa, sluttande sork, kladdig kam osv.

ÖVNING: MASSAGERING

Syfte: Fungerar primärt som en energizer i mitten av ett längre pass när deltagarna börjar bli lite trötta och stela.

Gör så här: Se till så att eleverna står i en ring.

- Be deltagarna att vända sig åt vänster.
- Uppmana eleverna att sträck fram händerna och lägga händerna på axlarna på personen framför.
- Börja massera personen framför.
- Efter ungefär en minut ska alla vända sig om för att massera den personen som står på andra sidan.

Att tänka på: Den här övningen kräver en del fysiskt kontakt mellan deltagarna, det kan vara obehagligt för vissa.

FOKUS-ÖVNINGAR

ÖVNINGAR ATT INLEDA LEKTIONSPASS MED

Att anpassa sina inledningar av lektionspass är att göra sig själv och elevgruppen en stor tjänst. Ibland möts du av en grupp där deltagarna redan är fullt upptagna av samtal då de kommer in eller av andra anledningar behöver fokus. Ett lyckat eller mindre lyckat pass har många gånger att göra med huruvida gruppen var fokuserad.

ÖVNING: RÄKNA TILL 20

Syfte: Fokuserar och lugnar ner gruppen då alla strävar efter ett gemensamt mål samt skapar en tillåtande stämning med hjälp av applåder.

Gör så här: Be eleverna att ställa sig i en ring med axlarna mot varandra. Förklara att de ska få vara med om en avancerad matematisk övning. Gå därefter igenom reglerna:

- Gruppen ska gemensamt räkna till 20 genom att någon person säger "ett", någon annan säger "två" och så vidare upp till 20.
- Personer som står bredvid den som sa en siffra får inte säga nästa.
- Om det blir fel eller om några säger samma siffra samtidigt måste alla applådera och börja om från början.
- Under tiden man räknar ska de andra vara tysta och fitta ned i backen.

Att tänka på: Det är väldigt sällan som gruppen kommer att klara av att räkna hela vägen till 20. Istället är tanken att man ska dels skapa ett gemensamt fokus (genom en gemensam uppgift) samt förmedla en tillåtande attityd till att göra fel (genom att applådera när det blir fel). Håll inte på för länge med denna övning utan låt gruppen försöka 5–6 gånger.

ÖVNING: LINJEN

Syfte: Linjen används främst för att lugna ner och skapa fokus i gruppen genom den gemensamma uppgiften, övningen fungerar väldigt bra i nya grupper.

Gör så här: Eleverna får i uppgift att skapa en linje i en viss riktning, som de själva ska stå på någonstans. Varje elev har i uppgift att placera sig på linjen efter vilket förnamn de har. Först i linjen står den person vars förnamn börjar på "A" och sist står den eventuella person vars förnamn börjar på "Ö". Under övningen får deltagarna inte prata med varandra, eller skriva lappar. De får använda sitt kroppsspråk för att förklara var på linjen de ska vara, och för att hitta sin plats. När alla deltagare tycks ha hittat sin plats på linjen så får personen som står först på linjen berätta vad hon heter, och därefter får övriga i följd göra likadant. Övningen är slut när alla står på rätt plats.

Det går att följa upp övningen genom att låta dem placera sig på linjen igen, men med en annan sortering. Exempel på sorteringar kan vara efter födelsedag på året, ålder, bostadsort, skostorlek, längd etc.

Att tänka på: Tänk igenom vilken sorteringsfunktion du väljer, så att ingen upplever obehag. Det kan vara en mindre bra idé att göra en linje baserat på deltagarnas vikt, till exempel. I en grupp som känner varandra kan det bli en relativt trist övning om man använder namn som sortering.

ISBRYTAR-ÖVNINGAR

ÖVNINGAR ATT INLEDA LEKTIONSPASS MED

Att anpassa sina inledningar av lektionspass är att göra sig själv och elevgruppen en stor tjänst. Om du har en grupp där deltagarna är relativt nya för varandra är det i regel bra med en kort övning för att bryta isen mellan deltagarna, eller få igång diskussion i tysta grupper.

ÖVNING: STÅLMANNEN/STÅLKVINNAN

Syfte: Att få igång lite tystare grupper.

Gör så här: Alla deltagarna har i uppgift att klättra i evolutionskedjan i övningen. Till en början är alla amöbor. Deltagarna går runt i rummet och kan utmana varandra på sten-sax-påse. Den som vinner går upp ett steg i evolutionen och den som förlorar åker ner ett steg. Man får bara tävla mot någon som är i samma steg i evolutionen. Övningen är slut när ingen kan tävla mot någon annan. Evolutionsordningen är:

Amöba: gör simrörelser med armarna och säger "amöba amöba"

Fisk: blåser upp kinderna och putar med munnen.

Orm: håller händerna med handflatorna ihop framför dig och gör en ålande rörelse

Gorilla: slår sig för bröstet och låter som en gorilla

Stålmannen: flyger iväg som Stålmannen själv! När man väl är Stålmannen kan man inte åka ner i evolutionen igen.

Att tänka på: Det kan vara svårt för deltagarna att komma ihåg alla stegen, så visa gärna med en gemensam runda ifrån Amöba till Stålmannen. Skriv gärna upp de olika stegen på tavlan.

ÖVNING: VÄN ELLER FIENDE

Syfte: Att liva upp lite i försiktiga grupper. Den fungerar även bra som energizer när deltagarna börjar bli lite trötta.

Gör så här: Deltagarna ställer sig i en ring vända inåt. Be alla personer att välja ut någon annan bland deltagarna. Säg till deltagarna att när övningen startar ska de hålla sig så långt borta ifrån den personen som möjligt. Låt deltagarna få röra sig fritt runt i rummet tills dess att alla börjar stanna till. Be de då att samlas i en ring igen och säg till de att välja ut en andra person. Nu ska deltagarna försöka hålla sig mellan den första och den andra personen som de valt.

Att tänka på: Gruppen kommer att röra sig väldigt annorlunda beroende på de två reglerna. I den första delen splittras gruppen troligtvis upp i varsitt hörn. Vänta inte för länge innan nästa regel läggs in. I den andra delen så kommer eventuellt hela gruppen att klumpas ihop mitt på golvet, vilket kan resultera i en hel del skratt. Avsluta övningen efter att gruppen har fått knuffa lite på varandra.

TEXTER

Här finner du texter kring produktmärkingar och Fairtrade mm. Läs texterna som bakgrundsfakta för egen del, eller använd som underlag till dina elever.

HÅLLBAR KONSUMTION

Vad förknippar du begreppet "konsumtion" med? Kanske förknippar du det med något negativt, kanske rent av onödigt eller något som liknar slöseri? Men vad är egentligen konsumtion, och vad har den för konsekvenser för oss själva och för andra? Här följer en text som kortfattat presenterar några konsumentverktyg, produktmärkningar, som vi som konsument kan använda oss av för att göra enkla val.

Ser vi till begreppet hållbar utveckling och de tre dimensionerna ekonomisk, social och miljömässig utveckling så förknippas de negativa associationerna oftast med de miljömässiga konsekvenserna av konsumtion. Men konsumtion har lika stor verkan på sociala och ekonomiska frågor exempelvis att odlare och anställda inte får tillräckligt betalt för sitt arbete för att kunna försörja sin familj, utebliven skolgång på grund av fattigdom och hela länder med låg utbildningsnivå. Det är konsekvenser av en avsaknad av ekonomisk och social utveckling.

OM KONSUMTION FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Produktionen av varor och tjänster som vi köper påverkar världen omkring oss. Genom valen vi gör som konsument kan vi påverka utbudet och möjligheterna för morgondagens generationer i en positiv, hållbar riktning. Hållbar konsumtion innehåller tre delar: miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet. Att konsumera hållbart när man köper en vara eller tjänst innebär alltså att visa omsorg om konsekvenserna som ens köp får för miljön, ekonomin och sociala förhållanden, lokalt och globalt.

VERKTYG FÖR ETISK KONSUMTION

Det har blivit allt vanligare med etisk handel, det vill säga handel som exempelvis värnar om arbetsförhållanden. Etiska varor kan bland annat bära symbolen Fairtrade. Rättvis handel syftar till att förbättra arbetsförhållandena för de som producerar varorna, exempelvis genom rimlig lön, rätt till kollektiv organisering, att barnarbete inte tillåts samt att produktionen tar hänsyn till miljön. Rättvisa varor gynnar också småskaliga jordbrukare och hantverkare i u-länderna. Det finns två system som verkar för rättvis handel: Fairtrade och WFTO:s kriterier för rättvist handlade varor.

FAIRTRADE

Produkter som är certifierade av Fairtrade går ofta att köpa i vanliga butiker. Organisationen Fairtrade utarbetar specifika kriterier för varje produktgrupp som måste uppfyllas innan produkten blir märkt. Dessa Fairtrade-kriterier syftar till att skapa ekonomisk, miljömässig och social utveckling för odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom. Fairtrade främjar även ekologisk odling, eftersom producenterna får en extra premie för varor som odlats ekologiskt. Det är främst livsmedel som är certifierade av Fairtrade, men även sportbollar, guld, bomull, blommor och skönhetsprodukter.

Fairtrade-märkta produkter bär detta certifieringsmärke.

RÄTTVIST HANDLADE VAROR ENLIGT WFTO

WFTO står för World Fair Trade Organization och är en internationell medlemsorganisation för producenter, importörer och återförsäljare som arbetar med rättvis handel. Kännetecknande för dessa varor är att producenter, vidareförädlare, importörer med flera jobbar i mindre skala, där det nära samarbetet mellan producent och importör säkerställer att kriterierna för Rättvis handel följs. WFTO har en produktmärkning som omfattar bland annat livsmedel, heminredning, kläder och hantverksprodukter. Detta innebär att hela organisationen åtar sig att följa de 10 principerna för Fair Trade och den Fair Trade Standard som är globalt erkänd. Att kriterierna följs kontrolleras av WFTO:s Garantisystem (GS). (Källa: Fair Trade Återförsäljarna.)

STANDARD FÖR SOCIALT ANSVARSTAGANDE

Den internationella standarden ISO 26000 Social Responsibility publicerades den 1 november 2010. En månad senare, den 2 december 2010, publicerades den svenska översättningen som Svensk standard SS-ISO 26000 Socialt ansvarstagande. Konsumentverket har deltagit i arbetet med att utforma standarden. Syftet med standarden är att bidra till hållbar utveckling. Den kan användas av alla organisationer, företag, offentliga verksamheter och andra organisationer, för att ta ansvar för konsekvenserna av organisationens verksamhet och beslut för samhället och miljön. Standarden ger vägledning inom områdena verksamhetsstyrning, de mänskliga rättigheterna, arbetsförhållanden, miljö, verksamhetsmetoder, konsumentfrågor samt samhällsengagemang och utveckling.

MILJÖMÄRKNING

Allt fler produkter miljömärks. Kraven för produkterna skärps i regel efterhand. För inköp av miljöanpassade vardagsprodukter har man god hjälp av sex miljömärken: Svanen, Bra Miljöval, EU Ecolabel, Krav, EU:s märkning för ekologiskt jordbruk och MSC. Svanen, Bra Miljöval och EU Ecolabel är seriösa och oberoende märken som täcker ett brett spektrum av varor och tjänster. Dessa märkningar har också en helhetssyn som omfattar olika typer av miljöaspekter, till exempel energianvändning/ klimatpåverkan, användning av miljöfarliga kemikalier, utsläpp till luft, vatten och mark, resursanvändning samt avfallshantering.

MÄRKEN FÖR MAT

För livsmedel och annat odlat finns Krav-märket. Marine Stewardship Council (MSC) är en internationell

märkning för fisk- och skaldjursprodukter. EU:s märkning för ekologiskt jordbruk finns på förpackade ekologiska produkter som produceras inom EU. Märkningarna ställer delvis olika krav på produkterna.

Märkena Svanen, Bra Miljöval och EU Ecolabel.

EU:s märkning för ekologiskt jordbruk, MSC och Krav.

(Källa: Konsumentverket)

KORT OM FAIRTRADE

SAMMANFATTANDE TEXT OM PRODUKTMÄRKNINGEN

Ditt val vid butikshyllan kan göra en stor skillnad för människor på andra sidan jorden. Enligt [ILO](#) arbetar 168 miljoner barn idag, och av dessa är ungefär hälften fast i vad som kallas för värsta formen av barnarbete. Barnarbete är till stora delar en konsekvens av fattigdom, men om dessa familjer istället kan få mer pengar för sitt arbete och det som de odlar, så får de bättre förutsättningar i sina liv. Då har de råd med mat, och barnen kan gå i skolan istället för att arbeta. När du väljer Fairtrade-märkta produkter skapar du förutsättningar för odlare och anställda i länder med utbredd fattigdom att förbättra sina arbets- och levnadsvillkor.

FAIRTRADE ÄR EN PRODUKTMÄRKNING

Fairtrade är ett namn på en produktmärkning som handlar om rättvis handel. För att en produkt ska få Fairtrade-märkningen krävs att vissa kriterier har uppfyllts. Dessa kriterier är baserade på mänskliga rättigheter (ILO:s kärnkonventioner) och förbjuder till exempel skadligt barnarbete i produktionen. Fairtrade-kriterierna är till för att skapa ekonomisk, social och miljömässig utveckling.

ETT SÄTT FÖR KONSUMENTER ATT GÖRA SKILLNAD

Fairtrade är ett sätt för konsumenter att kunna göra ett enkelt val i vardagen som gör skillnad. Handlar man Fairtrade-märkta varor så vet man att de som odlat exempelvis bananerna man köpt har fått betalt för sitt arbete och det som de odlat, vilket ger dem möjlighet till att förbättra sina levnadsvillkor, till skillnad mot att få för lite betalt. Fairtrade är enkelt – när vi köper Fairtrade-certifierade varor får odlare i länder med utbredd fattigdom betalt enligt Fairtrades kriterier så att de kan förbättra sina levnadsvillkor.

FAIRTRADE MOTVERKAR SKADLIGT BARNARBETE

Fairtrade är ett sätt att motverka fattigdom på sikt, genom våra val när vi handlar. Fairtrade är även ett sätt att motverka barnarbete i länder med utbredd fattigdom, bland annat därför att barnarbete är en konsekvens av fattigdom.

FAIRTRADE ÄR INTE BISTÅND

Fairtrade är inte bistånd, det handlar om att de som odlar råvaran ska få ett bättre pris för sitt arbete. Dessutom ska inga mänskliga rättigheter kränkas i själva arbetet enligt Fairtrade. Du kan läsa mer på fairtrade.se

FÖR EN HÅLLBAR UTVECKLING

Brundtlandrapporten ("Our Common Future") är en rapport som utarbetades av FN:s Världskommission för miljö och utveckling 1987. Brundtlandkommissionens definition av begreppet hållbar utveckling lyder: "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov." Arbetet för hållbar utveckling ses som en process som berör sociala, ekologiska och ekonomiska aspekter, där en helhetssyn är central – alla tre pelarna måste finnas på plats för att vi ska kunna tala om en hållbar utveckling. Denna helhetssyn finns i Fairtrades kriterier som syftar till att skapa utveckling inom alla de tre områdena.

VARFÖR VÄLJA FAIRTRADE-MÄRKT?

När du undervisar om hållbar konsumtion kommer dina elever antagligen för eller senare att fråga varför man egentligen bör välja certifierade produkter, och vad det gör för skillnad. Det är bra frågor, eftersom insikten om *varför* något bör göras måste finnas innan man frågar sig *hur* man gör något åt det. Därför är det värdefullt att låta elever få bred förståelse för begrepp som fattigdom, världshandel och konsumtion. Ett tips är att du sedan använder dig av FN:s globala mål för hållbar utveckling i undervisningen utifrån frågan; vad kan vi göra för att dessa mål ska uppnås?

EN KORT HISTORIK OM FAIRTRADE

Fairtrade, som en märkning på produkter, initierades av internationella utvecklings- och biståndsorganisationer under 80- och 90-talen. Målsättningen var fattigdomsbekämpning och hållbar utveckling. De internationella Fairtrade-kriterierna är utformade med syfte att motverka obalansen i handelsrelationerna och de osäkra marknaderna inom den konventionella handeln. Kriterierna omfattar såväl odlaren/producenten som köparen (dvs exportören/importören).

ETT KONSUMENTVERKTYG FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Fairtrade är ett namn på en produktmärkning och för att en produkt ska få Fairtrade-märkningen krävs att vissa kriterier har uppfyllts i produktionen. Dessa kriterier är baserade på de mänskliga rättigheterna (ILO:s kärnkonventioner) och förbjuder till exempel skadligt barnarbete i produktionen. Fairtrade-kriterierna är till för att skapa ekonomisk, social och miljömässig utveckling. Fairtrade är inte bistånd, det handlar om att de som odlar råvaran ska få ett bättre pris för sitt arbete och att inga mänskliga rättigheter ska kränkas i själva arbetet.

Fairtrade kan ses som ett verktyg för konsumenter som vill styra sin konsumtion mot en hållbar konsumtion. Handlar man Fairtrade-märkta varor vet man att de som odlat exempelvis bananerna man köpt fått betalt för sitt arbete och det som de odlat, till skillnad mot att få för lite betalt för att ha möjlighet att förbättra sina levnadsvillkor, som det ofta annars ser ut för många människor som lever i fattigdom.

FAIRTRADE - ETT SÄTT ATT MOTVERKA BARNARBETE

Skadligt barnarbete kan inte isoleras från övriga utvecklingsproblem, barnarbete är en konsekvens

av fattigdom. Certifiering har visat sig spela en viktig roll i arbetet mot skadligt barnarbete då det ger konsumenter möjlighet att vara delaktiga att motverka fattigdom på sikt genom konsumtionsval. Det är med andra ord inte enbart förbudet av skadligt barnarbete som motverkar barnarbete, utan kanske främst att familjernas ekonomiska situation stärks så att barnen i familjen inte behöver arbeta för att försörja sig själva och familjen.

Fairtrade är den enda produktmärkningen som har som uttalat mål att motverka fattigdom och stärka graden av medbestämmande och inflytande för människor i länder med utbredd fattigdom. Fairtrades arbete mot barnarbete är därmed inte begränsat till förbud och kontroller. Verksamheten är utformad med en medveten strategi för att undanröja barnarbetets bakomliggande orsaker. Det är positivt att allt fler företag och märkningar ställer krav på att barnarbete inte ska förekomma i produktionen.

74 procent av Sveriges konsumenter anser att oberoende certifieringar är det bästa sättet att identifiera produkter med sociala och miljömässiga garantier.

Källa: Globescan (2011)

FAIRTRADE - SÅ FUNKAR DET

Det finns idag flera produktmärkningar vi som konsumenterna använder oss av som enkla verktyg i vår vardag. Ibland kan det vara svårt att veta hur de skiljer sig åt. I det här kapitlet beskrivs närmre hur produktmärkningen Fairtrade som enda produktmärkning för fattigdomsbekämpning skiljer sig från andra märkningar. Fairtrade ger ökat inflytande för producenterna och skapar förutsättningar för utveckling på följande sätt:

1. ETT MINIMIPRIS SOM TÄCKER PRODUKTIONSKOSTNADEN.

2. EN EXTRA PREMIE TILL PRODUCENTEN MED SYFTE ATT UTVECKLA LOKALSAMHÄLLET OCH HÖJA LEVNADSSTANDARDEN FÖR DE MÄNNISKOR SOM LEVER DÄR.

3. KRIITERIER MED INRIKTNING PÅ UTVECKLING FÖR SOCIALT OCH EKONOMISKT UTSATTA ODLARE SOM JOBBAR INOM SMÅSKALIGT JORDBRUK.

4. KRIITERIER MED SYFTE ATT ÖKA ANSTÄLLDAS INFLYTANDE, GENOM BLAND ANNAT EN DEMOKRATISKT TILLSATT KOMMITTÉ SOM TAR BESLUT OM HUR PREMIEN INVESTERAS.

5. PRODUCENTERNA ÄR EN DEL AV FAIRTRADE OCH SPELAR EN VIKTIG ROLL VID UTVECKLINGEN AV VERKSAMHETEN OCH KRITERIERNA.

Dessa särskiljande drag för Fairtrade innebär:

1. FAIRTRADE ÄR DEN ENDA PRODUKTMÄRKNING SOM INNEFATTAR PRISER SOM TÄCKER KOSTNADERNA

Fairtrade är den enda produktmärkning som säkerställer att betalningen till odlarna som lägsta ska täcka produktionskostnaden, ett s.k. minimipris. Minimipriset fungerar som en säkerhet för odlarna när världsmarknadspriserna sjunker till nivåer som inte går att leva på.

En kaffeodlare i Ecuador förklarar vad certifieringen har inneburit för honom:

"Under kaffekrisen var vår situation desperat. Vi fick mellan 45 och 55 dollar för 100 pund (45 kg) kaffe ... många kaffeodlare i Ecuador gav upp. Vi hade

inget annat val än att överge kaffeodlingarna. I dag säljer vi 80 procent av vårt kaffe som Fairtrade-märkt. Den viktigaste skillnaden är att det innebär en stabilitet. Vi är inte längre lika känsliga för förändringar på världsmarknaden." Det säger Valentín Chinchay, kaffeodlare och medlem i FAPECAFES, ett Fairtrade-certifierat kaffekooperativ i Ecuador.

Om världsmarknadspriset för en viss råvara vid något tillfälle överstiger Fairtrades minimipris för denna råvara, måste köparen betala enligt detta högre pris. Minimipriset fungerar just som en "lägstnivå" som inte får stigas. I förhandlingen mellan köparen och odlaren av en Fairtrade-certifierad råvara sätts ofta priset ovan eller långt ovan minimipriset, utifrån konventionella marknads- och produktfaktorer såsom sort, kvalitet, ursprung och volym. Dessutom är odlarna genom kriterierna garanterade ett ytterligare högre pris om råvaran också är ekologiskt certifierad.

FAIRTRADES MINIMIPRIS

Minimipriset räknas ut av Fairtrade International och är baserat på information från producenter, handlare och externa rapporter med fokus på hållbar produktion (COSP, Cost of Sustainable Production). Förfinansiering och långsiktiga handelsrelationer Kriterierna innebär att odlarna kan efterfråga förfinansiering på upp till 60 procent av det avtalade priset. Denna möjlighet är viktig för odlare som är selsatta inom småskalig produktion eftersom tiden mellan investering och försäljning ofta är lång. Där till ställs det krav på långsiktiga handelsavtal, vilket gör att odlaren i högre grad kan förutse sin ekonomiska situation på längre sikt och planera för framtiden.

2) FAIRTRADE BIDRAR TILL UTVECKLING AV LOKAL-SAMHÄLLET OCH EN HÖGRE LEVNADSSTANDARD – GENOM PREMIEN

Uppköparen av en Fairtrade-certifierad råvara förbinder sig att betala en premie – ett extra ekonomiskt tillskott – till producenten, utöver minimipriset. Premien går till ett separat konto och används för investeringar i lokalsamhället, till exempel en ny skola, utbildning, nya bostäder, daghem och hälsovård, alltså projekt som gynnar fler människor än enbart dem som är sysselsatta inom produktionen. Men premien kan också användas för just utveckling av produktionen, såsom att bekosta en omställning till ekologisk produktion. Beslutet för hur premien ska användas tas gemensamt av odlarna, vilket är en viktig del i demokratiutvecklingen. Inom Fairtrade-certifierade kooperativ eller liknande organisationsformer tas dessa beslut vid årsmöten, medan man

hos producenter med anställd arbetskraft fattar besluten i en demokratiskt vald premiekommitté.

Viktigt att notera är att premien är en separat och extra inkomst utöver själva priset för råvaran. Andra certifieringar och företag har varianter av prispremier/bonusar, men då kopplat till råvarans beskaffenhet och ej med inriktning på demokrati- och samhällsutveckling.

3) KRITERIER MED INRIKTNING PÅ UTVECKLING FÖR SOCIALT OCH EKONOMISKT UTSATTA ODLARE INOM SMÅSKALIGT JORDBRUK

Kaffe, kakao, bomull och ris är exempel på produkter som främst odlas inom småskaligt jordbruk, dvs av enskilda odlare som äger sin egen mark. Odlarna är ofta organiserade i kooperativ, föreningar eller liknande organisationsformer, vilket också är ett krav för att bli Fairtrade-certifierad som producentorganisation inom nämnda produktgrupper. Fairtrade främjar alltså en demokratisk organisering av odlare och varje individs möjlighet att vara delaktig i de beslut som fattas inom producentorganisationen. Samtidigt bidrar denna organisationsstruktur till skalfördelar och att odlarna får en starkare position på marknaden i förhållande till större plantage.

Traktor som köpts in med Fairtrade-premien 2010.

Resultatet blir också att familjer kan stanna kvar på sin gård och bruka sin mark, producera mat och bidra till en positiv utveckling av ekonomin på landsbygden. Alternativet för många odlare, särskilt i tider av låga världsmarknadspriser, är att flytta till in till städerna och där ytterligare bidra till den ökande befolkningsmängden och till ett ensidigt beroende av att kunna köpa mat för att överleva. Genom Fairtrade-certifieringen får de istället tillgång till en internationell marknad, ökad försäljning och högre intäkter, och därmed möjlighet att ta de egna första stegen mot högre levnadsstandard.

"Jag är den första kvinna som är medlem i styrelsen. Tack vare detta kan jag påverka andra kvinnor att komma på årsmöten, att själva vilja bli invalda i styrelsen. Fler kvinnor vill nu vara med och bestämma." Det säger Belaynesh Mamo, kaffeodlare på Sidama i Etiopien.

4) KRITERIERNA SYFTAR TILL ATT ÖKA ANSTÄLLDAS INFLYTANDE

Te, bananer, vindruvor och blommor tillhör några av de produktgrupper som främst odlas på stora plantage/farmer. De internationella Fairtrade-kriterierna gäller här för anställd arbetskraft, med krav på bland annat organisationsrätt, ökat inflytande för de anställda och att företaget de jobbar för ger dem del av de fördelar och de högre intäkter det innebär att vara certifierad och att sälja råvaran/produkten som Fairtradecertifierad. Kriterierna för anställd arbetskraft baseras på de grundläggande ILO-konventionerna för mänskliga rättigheter i arbetslivet samt syftar till ekonomisk utveckling och ökad miljöhänsyn. Kriterierna som rör ekonomisk utveckling ska bland annat säkerställa att premien används till investeringar som gynnar de anställda, deras familjer och lokalsamhället. Premien får inte användas för att gynna företaget eller företagsledningen. Premiekommittén består av en majoritet valda representanter för de anställda samt en viss representation från företagsledningen, vars roll är att stödja och assistera kommittén i arbetet med att administrera premieanvändningen. Premiekommittén bestämmer vilka projekt premien ska investeras i efter att ha konsulterat de anställda vid till exempel årsmöten. Representanterna i kommittén får utbildning i ekonomi, protokollföring och administration för att stärkas i sin roll inom kommittén.

Arbetet inom premiekommittén har också flera positiva effekter utöver själva administrationen av premien, till exempel att relationerna mellan ledning och anställda stärks samt att de anställda får ökade kunskaper inom ledarskap, kommunikation och projektledning. Sammantaget stärker allt detta de anställdas inflytande och självständighet på arbetsplatsen.

"Jag har plockat te i elva år. Det gör mig stolt, för med min inkomst kan jag se till att mina barn får en bättre utbildning. Under 2003–2004 var jag medlem i premiekommittén. Jag kände mig väldigt uppskattad och respekterad, speciellt då jag var med och utvecklade vårt vattenprojekt." Det säger Kalnie, te-plockare och tidigare representant i premiekommittén vid teplantaget Idulgashinna på Sri Lanka.

5) PRODUCENTERNA ÄR EN DEL AV FAIRTRADE OCH SPELAR EN VIKTIG ROLL VID UTVECKLINGEN AV VERKSAMHETEN OCH KRITERIERNA

Producenterna är medlemmar i Fairtrade International och har representanter i Fairtrade Internationals högsta beslutande organ. Styrelsen väljs av de nationella märkningsinitiativen och producentnätverken. Bland styrelsemedlemmarna finns representanter för märkningsinitiativen, certifierade producenter, företag (till exempel importörer/exportörer) samt externa experter. Styrelsen utser i sin tur en ekonomikommitté, en nomineringskommitté samt en kriteriekommitté. Genom styrelsen och kommittéerna är producenterna delaktiga i beslut som gäller den övergripande verksamheten samt i arbetet med att sätta minimipriser, premier och utveckla kriterier. Denna typ av organisationsstruktur gör producenterna till en viktig del av Fairtrade internationellt, med möjlighet att påverka beslut som är avgörande för deras framtid.

Kontrollerna utförs av Flocert, ett oberoende internationellt certifieringsorgan med ISO 17065-ackreditering¹.

¹ ISO 17065 är den ledande internationella kvalitetsnormen för certifieringsorganisationer.

FAIRTRADES STRATEGI MOT BARNARBETE

TEXT OM FAIRTRADES STRATEGI MOT BARNARBETE I SEX PUNKTER

Fairtrades strategi mot barnarbete innebär långt ifrån att enbart upprätta förbud. Barnarbete är inte ett isolerat problem, utan en konsekvens av fattigdom. Om de berörda familjerna istället kan få mer pengar för sitt arbete och det som de odlar, så får de bättre förutsättningar i sina liv. Fairtrades strategi för att avskaffa barnarbete sammanfattas nedan.

1. FÖRÄLDRAR FÅR FÖRBÄTTRADE EKONOMISKA VILLKOR

Barnarbete är i hög utsträckning en konsekvens av fattigdom. Barn som arbetar gör det ofta för att deras föräldrar inte har råd att skicka dem till skolan. Bara ett av fem barn som är fast i barnarbete får betalt för sitt jobb. Den överväldigande majoriteten jobbar med obetalt arbete i familjen. Genom Fairtrade-certifieringen får odlare och anställda bättre ekonomiska villkor.

2. UTVECKLING AV LOKALSAMHÄLLET

Fairtrade är den enda produktmärkningen som aktivt uppmuntrar gemensamma investeringar för att utveckla lokalsamhället. Utbildning är ett av flera exempel på investeringar som ofta kräver gemensamma satsningar för att de ska ge resultat, till exempel genom att föräldrar tillsammans bygger en skola eller finansierar en lärare.

3. KRIITERIER FÖR AVSKAFFANDE AV SKADLIGT BARNARBETE

För att en produkt ska kunna Fairtrade-certifieras måste allt skadligt barnarbete i produktionen avskaffas och särskilda rutiner för intern kontroll och förebyggande arbete finnas på plats.

4. REGELBUNDNA OBEROENDE KONTROLLER

Alla som producerar Fairtrade-certifierade produkter certifieras och kontrolleras regelbundet av Flocert, ett oberoende internationellt certifieringsorgan med ISO17065-ackreditering.

5. STÖD OCH RÅDGIVNING TILL PRODUCENTORGANISATIONER

Fairtrade arbetar inte bara med kontroller utan har också regionalt anställda representanter som hjälper producentorganisationer att erhålla och ha kvar sin certifiering och förbättra sin verksamhet.

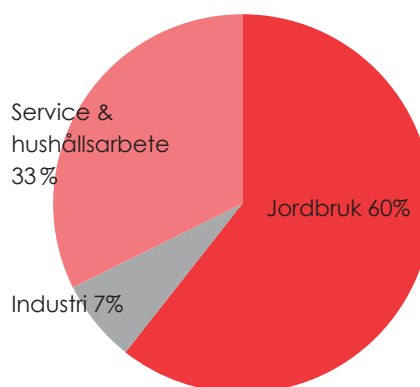
6. PARTNERSKAP OCH OPINIONSBLDNING MOT BARNARBETE

Som ett led i att förstärka kapaciteten och kunna erbjuda mer stöd till producentorganisationerna arbetar Fairtrade också för att stärka samarbetet med ledande internationella utvecklingsorganisationer som specialiserar sig på lokalt arbete för att motverka den värsta formen av barnarbete.

BARNARBETE PER SEKTOR

Inom åldersgruppen 5–17 år

Källa: [ILO \(2013\)](#)

Materialet är utvecklat med stöd från Konsumentverket.
Konsumentverket tar inte ansvar för innehållet i materialet.

Fairtrade Sverige
Åsögatan 119
116 24 Stockholm
Telefon: 08-1220 89 00
E-post: info@fairtrade.se
www.fairtrade.se

